

FELSEFECİLER DERNEĞİ

FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI DEĞERLENDİRME RAPORU

MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanmış ve önümüzdeki öğretim yılında uygulanmak üzere kabul edilmiş olan Felsefe Ders Öğretim Programı, ülkemizin felsefe eğitim ve öğretimini şekillendireceğinden, önemi yadsınamaz. Dolayısıyla program, asıl olarak felsefecileri ve öğrencileri ilgilendirmekle birlikte, genel olarak toplumsal bir meseledir. Her önemli iş gibi titizlikle hazırlamayı, değerlendirmeyi ve hatta yeniden düzenlemeyi gerektirmektedir. Programı hazırlayanlar kendilerine düşen işi yapmaya gayret etmişlerdir. Bundan sonra iş programın şekillenmesinde yer almayan, ama bu programı uygulamakla yükümlü olanlara ve akademik düzeyde felsefeyle ilgilenen insanlara düşüyor. Bu iş ise, programın değerlendirilmesi, güçlü yönlerinin vurgulanması, eksiklerinin tespit edilmesi, bunları programın sorumlularına bildirilmesi ve daha eksiksiz bir hale getirilmesidir. Bu nedenle bu değerlendirmenin amacı, özsel olarak, felsefe eğitimine katkıda bulunmaktır. Bu, felsefeyle ilgilenen insanlar olarak bizlerin felsefeye ve insanlarımızın eğitime karşı duyduğumuz sorumluluğun bir gereğidir. Bunun dışında başka hiçbir amacı ve hedefi yoktur.

O halde burada temel olarak programın sorunlu noktaları tespit edilecek, eksiklikleri ve hatalarına dikkat çekilecek, söz konusu programdaki olumlu noktalarına da göz önünde bulundurularak doğru bir felsefe dersi programının neler içermesi gerektiğine değinilecektir. Ama bu değerlendirme yüzeysel bir şekilde değil, konunun önemi ve şimdiye kadar bu konuda harcanmış, bundan sonra harcanacak emeğe saygı nedeniyle geniş bir biçimde yapılacaktır.

Değerlendirme, üç açıdan yapılacaktır:

- 1- Programa yaklaşım
- 2- Programın içeriği
- 3- Programın dili.

Zira programı program yapan bu öğelerdir.

1- GENEL YAKLAŞIM

Her program, önemli ölçüde onu hazırlayanların, programın ilgili olduğu alana bakış tarzının ürünüdür. Bu anlamda her program belirli bir perspektif taşır. Dolayısıyla perspektiflerin sorunları bir şekilde programa da yansır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan Felsefe Ders Öğretim Programı, daha ilk bakışta, belirli bir perspektiften kaynaklanan vahim sorunlar içeriyor.

Bu sorunların başında -üstelik çok önemli ve temel olduğundan- bütün programa bir şekilde sirayet etmiş olan, felsefeye sorun odaklı değil, yaklaşım ya da tarih odaklı bakılmış olması geliyor. Böyle bir sorunun ortaya çıkacağı daha programın *Giriş* yazısında dile getirilmiş olan “felsefe merakla başlar” şeklindeki çocuksu tespitte görülüyor. Durup-dururken merak etmez insan. Merak duyması için bir “soru”sunun olması lazım. Ve her *soru*, bir *sorun* karşısında sorulur. Zira “sorun” beklenmeyen, istenmeyen, giderilmesi gereken bir durum, olay ya da olgudur. “Merak” ise, tespit edilen bir sorunu

çözmeye yönelik araştırmaları başlatan bilişsel bir yaşıntıdır. Tam da bu nedenle belirli bir sorundan sonra, merak uyanır. Öyleyse felsefe, baştan sona sorun odaklıdır, sorunlara dayanır: Yani felsefe sorunla başlar.

Bu nokta oldukça önemlidir; çünkü tam da felsefeye nasıl bakıldığını, dolayısıyla felsefe eğitiminden neler beklendiğini açığa çıkarıyor. Programın hazırlayıcılarının bu tutumu daha programın başında felsefenin ne olduğuna ilişkin açıklamalarında görülmeye başlıyor. “Giriş” kısmında felsefe için şunlar söyleniyor: **“Farklı çıkış noktalarından hareketle felsefenin çeşitli şekillerde tanım ve takdimleri yapılabilir. Örneğin; felsefe, insanın aktif akıl yükünü düşünce küfesinde bilgi ve bilgelik yolunda hayat boyu taşıma faaliyetidir. Bu anlamda her insan, kendi çapında akıl yükünü taşımasına koşut potansiyel bir bilgi ve bilgelik yolcusudur. Öyleyse ilk olarak bilgiyi ve bilgeliği sevmek gerekir. Bu nedenle felsefe, bilgi severliktir.”** Bu ifadeler için tek kelimeyle söylenebilecek şey şudur: İnanılmaz! Bu tanım iki kısımdan oluşmuştur; ilki, “insanın aktif akıl yükünü düşünce küfesinde bilgi ve bilgelik yolunda hayat yolunda taşıma faaliyetidir”, ikincisi, “bilgelik sevgisi.” İkinci kısım felsefeyle tanışık herkese aşinadır. Zira felsefe kavramı Grekçe “philo” ve “sophia” kelimelerinden gelmektedir. Bu nedenle aslında bu, bir tanım değil, felsefenin kelime anlamına ilişkin bir bildirimdir. Ama ilk kısım ne bir filozofun metninde ne bir felsefe tarihçisinin kitabında ne de Türkiye’de meslekten felsefeci veya felsefeyle akademik düzeyde uğraşan bir felsefecimizin kitabında bulunan bir ifadedir. Dahası felsefi terminolojiye tamamen aykırı, ne anlattığı anlaşılmayan, belirsiz, muğlak ve çocuksu bir ifadedir. Bu nedenle bu iki ifade arasında da hiçbir bağlantı yoktur, kurulamaz da. Böylece sorun odaklı değil, yaklaşım odaklı yapılmış olan bir program daha ilk adımda akıl almaz bir sorun yaratmaya başlıyor. Zira yaklaşım odaklı program merkeze alınınca, program hazırlayıcılarının, öznel tercihlerini programa yansıtma yoluna açılıyor. Üstelik buradaki yaklaşım, felsefe tarihinde yer almayan, duyulmamış, tartışılmamış bir yaklaşımdır.

Program hazırlayıcıları, böylece, felsefeyi ve felsefi tutumu tamamen keyfi bir seçime bağlamış oluyorlar. Bu yalnızca bir çıkarım değildir. Programın “Felsefeyle Tanışma” ünitesinin etkinlikler ve açıklamalar kısmında açık bir biçimde ilan edilmektedir: **“Felsefe sistemlerinin birbirleri ile ilişkilendirildiğinde birinin diğerine göre doğru ya da yanlış olmadığı, önemli olanın sistemin tutarlılığı olduğu vurgulanmalıdır. Felsefe sorularına verilen cevapların birbirinden farklı olabileceği ancak felsefe önermeleri doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen önermeler olmadığı için bunun herhangi bir cevabın doğru ya da yanlış olduğu anlamını taşımadığı, sistemin tutarlılığının önemli olduğu vurgulanır.”** Bu ifadeler açıkça felsefenin hiçbir bilgi üretmeyen, keyfi bir etkinlik olduğunu iddia etmektedir. Bu açıklama felsefeyi bütünüyle öznel bir etkinliğe dönüştürüyor, felsefede “doğru” bir şey yok demeye getiriyor. Oysa felsefenin doğruları vardır. Örneğin “bilgi ile inanç arasında ayırım yapmak gerekliliği”, “varolanların çok çeşitli tarzlarda varoluduğu”, “varolanlar arasında ayırımlar yapmak gerekliliği” çeşitli filozoflar tarafından dile getirilmiş birer “doğru”dur. Dahası Kant’ın “bilginin olanağına ilişkin tartışmaları” felsefe tarihinin yönünü değiştirmişse, doğru olduğundadır. Popper’in pozitivizme yönelik eleştirileri, yalnızca Popper ekolunu benimseyenler tarafından değil, aynı zamanda pozitivistler tarafından da doğru bulunmuş olmalıdır ki, pozitivistler yargılarını esnekletmek, dillerini değiştirmek zorunda hissetmişlerdir. Kant rasyonalistler ile ampiristler arasındaki tartışmanın yanlış olduğunu gördüğü için Saf Aklın Eleştirisi’ni yazmıştır, bu kitap yazıldığı için klasik rasyonalizm ve ampirizm tartışması son bulmuştur. Eğer Kant yalnızca tutarlı olmuş olsaydı, tartışma ondan sonra da devam ederdi. Dahası tüm felsefe tarihi, filozofların ele aldıkları sorunları, daha önce yanlış, -evet

tutarsız değil, yanlış-, buldukları için yeniden tartışmalarının tarihidir. Burada belki tüm felsefi tümcelerin ampirik doğrulaması yapılamaz denseydi, haklı bir şey söylenmiş olurdu. Zira bazı felsefi tümceler ampirik olarak da doğrulanabilirler. Bu program genel olarak sürekli bilimin indirgemeci olduğuna vurgu yaparak pozitivizme karşı bir tutum benimsiyor, ama burada en radikal pozitivistten daha pozitivist bir tutum benimsiyor. Oysa yine felsefe tarihinde tüm çığır açmış filozoflar bilginin doğruluğunun iki ölçütü olduğunu kabul ediyorlar. Bunlardan ilki mantıksal tutarlılık, ikincisi ise olgusal doğruluk. Tutarlılık, önermeler arasında zorunlu neden-sonuç ilişkisini varsayar ve bu ilişkinin doğru kurulmasıdır. Burada sonuç, öncüllere uygun olmalıdır. Ama bu ölçüt yeterli değildir, yalnızca gereklidir. Bundan sonra içeriğe dair ölçüt devreye girer. Bu da olgusal doğruluktur. Burada önerme, ilişkin olduğu nesnenin, durumun, olayın, olgunun özelliklerini birebir yansıtmalıdır. Bu iki ölçüt birbirini gerektiren ölçütlerdir. İlk koşulu yerine getirmeyen bir önermenin olgusal doğruluğunu tartışmanın anlamı yoktur, ama her tutarlı önermenin de olgusal olarak doğru olduğu söylenemez. Felsefi önermelerin de, bilgi önermeleri olduğu düşünülürse, bu iki koşulu gerektirdiği çok açıktır. Tam da bu nedenle ki,

“nadir bulunan şeyler değerlidir”,

“topal at nadir bulunur”,

“o halde topal at değerlidir”

tasımı tutarlı olduğu halde, ciddiye alınabilir değildir. Yalnızca tutarlılık üzerinde iş gören bir felsefe, ancak yukarıdaki tasım kadar anlamlıdır. Dahası, eğer durum gerçekten programın hazırlayıcılarının söylemiş olduğu gibi olsaydı, Farabi ile Aristoteles, Descartes ile Anselmus, Kant ile Locke arasında hiçbir niteliksel fark olmazdı. Peki ama, bu program burada neye göre, hangi ölçüte göre belirli filozofları ön plana çıkartıyor? Farabi tutarlı da, Aristoteles tutarsız mıdır? Spinoza tutarlı da Kant tutarsız mıdır?

Ama anlaşıldığı kadarıyla program felsefeyi böyle göstererek dine ya da teolojiye yaklaşıyor. En azından bunlar arasındaki mesafe eritiliyor. Zira “Giriş” kısmında bu yaklaşımın devamı ya da sonucu olarak felsefe için şunlar söyleniyor: **“Ben’i, varlığı, evreni, olayları, olguları sorgulamak, bunlara neden ve niçin sorusunu sormak felsefi düşüncenin gelişmesi için zorunludur.”** Burada sorgulama etkinliği “neden ve niçin” sorusuna indirgeniyor. Oysa özellikle “niçin” sorusu felsefe açısından çoğunlukla tehlikeli bir sorudur. Ben niçin varım? Evren niçin var? Olgular neden bu şekilde oluyor? Bunların hepsi teleolojik ve teolojik açıklama biçimleridir. Oysa felsefe temelde “nedir?” sorusunu sorar ve nelik araştırır. Biraz Platon, Aristoteles, Kant okumuş herhangi biri bunu çok iyi bilir. Bu nedenle, örneğin, felsefenin ne tür sorularla ilgilendiği, bu soruların asli özelliklerinin neler olduğu, bilimin ya da sanatın sorularından farkının ne olduğu, sorunlarını nasıl bir yaklaşımla çözmeye çalıştığı gibi konular programda ya hemen hiç anılmıyor ya da çok cılız bir biçimde değinilerek geçiliyor.

Sorun odaklı olmadığından aynı eksiklikler ya da sorunlar, her bir üniteye karşımıza çıkıyor. Zira hiçbir üniteye söz konusu ünitenin temel sorunlarına dair bir belirleme ya da tespit yapılmamaktadır. Dolayısıyla felsefi disiplinlerin gerekliliği ve amacı ya neredeyse tamamen belirsiz kalmakta ya da satır aralarında belli-belirsiz bir biçimde görülmektedir. Sözelimi, bilgi felsefesinin temel sorunları, filozofların neden bilgi üzerinde felsefe yapma gereği duydukları gibi konular ele alınmamaktadır. Aynı durum, ahlak felsefesi, sanat felsefesi, varlık felsefesi gibi diğer üniteler için de geçerlidir. Varlık felsefesi, din felsefesi kısımlarında konuların içeriği yazılırken, sürekli tekrarlar, felsefeye dair kavrayış eksikliği, yanlışlıklar ve yer yer ideolojik göndermeler göze çarpıyor. Bu tutum en açık biçimde din felsefesi ünitesindeki şu paragrafta karşımıza çıkıyor: **“İnanan bir varlık olarak insan, akıl emanetinin taşınması ve kullanımı, Tanrının varlığı, evrenin yaratılışı, vahyin imkânı, ruhun ölümsüzlüğü gibi**

konuların felsefi temalar olarak nasıl tartışılabileceği gösterilmelidir.” Bu cümlede “felsefenin tanrı tarafından bize verilmiş olan ve hiçbir zaman tam olarak sahip olmadığımız/olamayacağımız, ancak bir emaneti taşıyıcı gibi sahip olabileceğimiz bir akıllı ömür boyu taşıma faaliyeti olduğu” görüşü, bir önkabul olarak görülüyor; yani biz insanlar olarak, mülkiyeti tanrıya ait olan bir aklın “hamalları”ndan başka bir şey değiliz. Böylece bütün programa sinmiş olan belirli bir akıl ve insan anlayışı en net biçimde burada kendini gösteriyor. Bu ünite de sorunları felsefi bir bakışla tartışmaya açmaktan çok, bizzat bir tutumu benimsetmek söz konusudur.

Bu sıkıntılar programı, kendi bakış açısından, çeşitli ideolojik seçimler yapmaya zorlamıştır. Felsefenin bir düşünme ve düşünce üretme alanı olarak dinden bağımsız olmadığı, ilahiyat alanındaki çeşitli sorunların felsefeyi de ilgilendiren sorunlar olduğu varsayımından hareket ediyor. Ne var ki, her ne kadar felsefe tarihinin çeşitli dönemlerinde (örneğin Ortaçağda) felsefi bakış ve söylem ile dinsel bir perspektife dayalı bakış ve söylem arasında çeşitli türden yaklaşımlar olmuşsa da, felsefenin eleştirel bir düşünme etkinliği (bilgiye dayalı etkinlik) olarak ortaya çıkışında ve daha sonraki dönemlerinde mitolojik, dinsel varlık kavrayışlarının sorgulama süzgecinden geçirilmiş olduğu açıktır. Bu program özellikle felsefenin bu yönünü bilinçli olarak göz ardı ediyor. Program bir yandan felsefenin sorgulamaya dayalı bir etkinlik olduğunu ifade ederken, diğer yandan sorgulamanın mitolojik, dinsel varsayımlara, toplumsal realiteyi oluşturan genel ahlaksal, kültürel ve siyasal yapılara da uzandığını, uzanması gerektiğini, felsefede sorgulanamayacak hiçbir şeyin olmadığını ve filozofların da bu sorgulamayı sürdürdükleri için birçok acılara maruz kaldıklarını (örneğin Sokrates devletin dinini ve tanrılarını küçük düşürdüğü gerekçesiyle ölüme mahkum edilmiş, Bruno dinsel dünya kavrayışına aykırı şeyler söylediği için Roma’da yakılmış, Spinoza yine benzer gerekçelerle aforoz edilmiştir) görmezden geliyor. Bu programı hazırlayanların, kendilerinin de alıntılardığı Sokrates’in “sorgulanmamış yaşam yaşamaya değmez” sözüne pek de sadık kalmadıkları görülüyor.

2- İÇERİK

Programın içeriğine dair eleştiriler de üç noktadan hareketle yapılacaktır: a) ünitelerin seçimi ve sıralanışı, b) ünitelerde ele alınan konuların seçimi ve sıralanışı c) konuların işleniş ve hedefleri (Seçilen metinler, kazanım, etkinlik ve açıklamalar). Zira programın içeriğinin ele alındığı “Programın Yapısı” bölümünde bu üç noktaya ilişkin vahim sorunlarla karşılaşyoruz.

a) Ünitelerin Seçimi ve Sıralanışındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Üniteler ve sıralanışı şu şekildedir:

- 1- Felsefeyle Tanışma
- 2- Bilgi Felsefesi
- 3- Varlık Felsefesi
- 4- Ahlak Felsefesi
- 5- Sanat Felsefesi
- 6- Din Felsefesi
- 7- Siyaset Felsefesi
- 8- Bilim Felsefesi

Ünitelerin seçiminde herhangi bir sorun görünmüyor. Ancak sıralanışı için aynı şey söylenemez. Bir disiplinde belirli konular varsa, o konular arasında mutlaka bir ilişki vardır. Aynı durum felsefe için de geçerlidir. Üniteler de konuları ele alan yapılar olduğuna göre, ünitelerin sıralanışı, konular arasındaki bağlantıya göre olur. Buna göre, programda ilk dört üniteye kadar herhangi bir sorun görünmüyor. Ancak bundan sonra ünitelerin sıralanışı ya rasgele ya da benimsenen perspektifin beklentilerine uygun yapılmıştır. Sözgelimi, ahlak felsefesi ünitesinden sonra, sanat felsefesi ünitesinin gelmiş olması, genel olarak “aksiyoloji” adı altında değerlerin etik ve estetik değerler olarak incelenmesinin göz önünde bulundurulmuş olmasından kaynaklanıyor. Ancak bu tutum, yalnızca felsefe tarihi çalışmalarında karşılaşılan bir durumdur, genel bir felsefi tutum değildir. Oysa Aristoteles’ten bu yana tüm önemli etik ve siyaset felsefecileri, asıl olarak etik ile siyaset felsefesi arasında bir ilgi kurmuşlardır. Platon’dan, hatta J. Rawls’a kadar etik değerlerin neliğini, varlık yapısını, değerlere dayalı bir yaşamın ne olduğunu incelerken, siyaset felsefesi bu türden bir yaşamın olanağının koşullarıyla ilgilenen bir disiplin olarak karşımıza çıkıyor. Bir anlamda etik, siyaset felsefesi için temel oluştururken, siyaset felsefesi bu temele dayanan bir yaşamı olanaklı kılmaya çalışıyor. Bu nedenle ahlak felsefesi ünitesinden sonra siyaset felsefesi ünitesinin gelmesi uygun olur. Haliyle sanat felsefesi bu iki üniteden sonra gelecektir; çünkü sanat, hem değerlerle hem yaşamla hem de değerler ile yaşam arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Bu anlamda sanat felsefesi, bir yandan ahlak felsefesi ile siyaset felsefesine gerek duyarken, diğer yandan onların beklentilerine uygun bir yaşamın gerçekleşmesine katkıda bulunur. Öyleyse din felsefesinin siyaset felsefesinden önce gelmesinin hiçbir felsefi gerekçesi yoktur. Zira din felsefesinin ne kendisinden önce yer verilen sanat felsefesiyle bir ilişkisi vardır ne de kendisinden sonra yer verilen siyaset felsefesiyle. Başka bir deyişle, din felsefesine, sanat felsefesinden sonra, siyaset felsefesinden önce yer verilmiş olması, felsefi sorunların doğasına uygun olmadığı gibi aykırıdır. Böylece geriye din felsefesi ile bilim felsefesi ünitelerinden hangisinin önce geleceği kalıyor. Şimdi buna karar vermek için şu ana kadar kesin bir biçimde yerleri tespit edilen ünitelerden kurulmuş olan programın son ünitesine bakmak gerekir. Burada son ünite felsefi-sanat felsefesidir, din felsefesinin bilim felsefesiyle konu itibarıyla hiçbir ilişkisinin olmadığı açıktır. Zira biri tamamen olgularla iş görür, diğeri olgusal olmayan ya da tinsel olanla iş görür. Biri kutsal olana ilişkindir, diğeri ise dünyevi olana. Bu durumda geriye bilim felsefesi kalıyor. Peki ama, sanat felsefesi ile bilim felsefesi arasında bir ilişki var mı? Her ikisinin de en azından doğrudan ve özsel olarak yaşam sorularıyla ilgili olması bakımından bilim felsefesi ünitesinin sanat felsefesi ünitesinden sonra gelmesi daha akla yatkındır. Bu durumda en son ünitenin din felsefesine ayrılması daha uygun olur.

Şimdi hemen şu noktanın belirtilmesinde fayda var: Bu sıralama önerimizde din felsefesine en sonda yer alması, belirli bir bakış nedeniyle dini önemsizleştirme isteğinden kaynaklanıyor. Burada felsefi sorunların ve bu sorunlara getirilen çözüm önerilerinin felsefe tarihi içinde birbirleriyle olan ilgileri göz önünde bulundurulmuştur. Bu ise bir isteğin ürünü değil, felsefenin tarihsel seyrini getirdiği bir zorunluluktur. Buna karşın MEB’in hazırladığı programda olduğu gibi din felsefesi ünitesinin sanat felsefesi ünitesinden sonra, siyaset felsefesi ünitesinden önce gelmesinin ne bu üç ünitenin sorunları ne bu sorunlara çözüm önerileri ne de konuları bakımından mantıklı bir gerekçesi vardır. Anlaşıldığı kadarıyla, programın bu şekilde planlanmış olması, programın hazırlayıcılarının, kişisel ve ideolojik kaygıları nedeniyle önem verdikleri meselelerin bir yıllık eğitim-öğretim sürecinde işlenmesi arzusudur. Zira felsefe dersi öğretim programı, pratik olarak kolay kolay işlenip bitirilebilir düzeyde olmamıştır. Felsefe dersine tanınan bir yıllık eğitim süresi, bu program için de yeterli değildir. Dolayısıyla, burada, din felsefesinin “elzem” görüldüğü, diğerine ise “olmasa da olur” mantığı ile yaklaşıldığı görünüyor.

Öyleyse ünitelerin sıralanışı şu şekilde olmalıdır:

- 1- Felsefeye Giriş
- 2- Bilgi Felsefesi
- 3- Varlık Felsefesi
- 4- Etik- Ahlak Felsefesi
- 5- Siyaset Felsefesi
- 6- Estetik- Sanat Felsefesi
- 7- Bilim Felsefesi
- 8- Din Felsefesi

b) Ünitelerde İşlenecek Konuların Seçimi ile Sıralanışındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Programda ünitelerin sıralanmasındaki bu sorunların yanısıra, ünitelerde ele alınacak konulara ilişkin de oldukça önemli sorunlar söz konusudur. Her şeyden önce ünitelerde nelerin işleneceğine, hangi konuların ele alınacağına dair hiçbir plan yoktur. Her programda yer alması zorunlu olan ünitelerin alt başlıkları bu programda yoktur. Bu alışılmadık, garip bir durumdur. İçereceği konularının adları, akış sırası açıkça konulmamış, ama kendi adları belirlenmiş ünitelerden oluşan bir programla karşı karşıyayız...

Bu durum oldukça vahim sonuçlar getirecektir. Yıllık planını yapmaya, dersini anlatmaya çalışan öğretmen, bu programa uygun kitap hazırlamaya çalışan bir felsefeci ya kazanımlardan yola çıkarak kendi ünite alt başlıklarını hazırlayacak ya da programı hazırlayan komisyon üyelerinin kapısını aşındırmak zorunda kalacaktır. Birinci yolu denemek sorunlarla boğuşmak demektir çünkü ünitelerin içeriklerini açıklamaya çalışan kısacık bölümler ile kazanımların hem içerikleri hem sıralanışları özensiz, sistemsiz ve muğlaktır. Bu durum aşağıda ayrıntılarıyla incelenecektir.

Ancak konusuz program olmayacağından, bu programın hazırlayıcıları da adlarını koymasalar da, konular hakkında bir şeyler söylüyorlar. Sözelimi Felsefeye Tanışma olarak adlandırılan *ilk ünite*de ele alınacak konular hakkında şunlar söylenmektedir: **“Bu ünite**de **felsefenin anlamı, felsefenin gerekliliği, felsefi düşüncenin nitelikleri, hayatın anlamlandırılmasında felsefenin rolü, felsefe açısından dilin önemi konuları sistematik açıdan irdelenerek öğrencilerin, felsefenin hayatın her alanında kendileri için bir ihtiyaç olduğunun bilincine varmaları, tutarlı ve kapsamlı düşünmeyi öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Bu ünite**de **“Felsefe nedir?” sorusunu açıklamak ve anlamak için felsefi düşüncenin nitelikleri analiz edilmektedir. Felsefenin merak, şüphe ve hayretle başladığı, fakat burada kalmadığı ve bir felsefi problem karşısında felsefi tavrın nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulmaktadır.”** Ancak bu söylenenler, ünitelere ilişkin bazı açıklamalardır, ünitelerde işlenmesi gerekli olan konular değil. Hangi konunun, hangi ad altında, nerede, hangi gerekçeyle işleneceğine dair hiçbir bilgi, hatta ipucu dahi verilmemektedir. Üstelik söz konusu açıklamalar, felsefeye dair –oldukça da keyfi- tespitlerdir. Örneğin açıklamada “felsefe açısından dilin önemi” ele alınacağı söylenmektedir. Ama bu, felsefenin gereksinim duyduğu unsurlardan yalnızca biridir. Kuşkusuz felsefe için dilin önemi vardır, ama felsefe için mantıksal gerekçelendirmenin de, toplumların kültür bakımından belirli bir olgunluk düzeyine gelmiş olmalarının da bir önemi vardır. Felsefenin yapılabilmesi için gerekli olan bu koşullara vurgu yapılacaksa, neden mantıksal

gerekçelendirmeye, kavramsal ayırım yapmaya, kültürel olgunluğa erişmeye değil de, dile vurgu yapılıyor? Elbette burada söylemek istediğimiz, ne dilin felsefe için önemli olmadığıdır ne de dil-felsefe ilişkisinin ele alınmaması gerektiğidir. Bu oldukça basit bir hata olur; çünkü dilin felsefe için yadsınamaz bir önemi vardır. Burada söylenmek istenen, yalnızca ne felsefe için gerekli olan unsurların Felsefeyle Tanışma ya da Felsefeye Giriş ünitesinde ele alınması gereken konular olduğudur ne de felsefi düşünmenin tek tek özelliklerinden hareketle bu ünite üzerinde durulacak konuların belirlenebileceğidir. Burada ele alınacak konular, ancak felsefenin genel özelliklerinden hareketle tespit edilebilir. Başka bir deyişle, öyle konular ele alınmalı ki, felsefeyi felsefe yapan şey, felsefenin özü, felsefenin asli nitelikleri, felsefeyi diğer bilgi disiplinlerinden ayıran nitelikler ortaya çıkabilsin. Oysa program bu konuda tahmin edilemeyecek ölçüde eksik olduğu halde, felsefenin temel özelliklerine dair yeterli bir bilgi verilmeden, hayatın anlamı konusuna geçilmektedir. Ama temel felsefi bilgiler eksik olduğundan, henüz hayata yeni adım atmış insanlardan felsefe aracılığıyla hayatın anlamı konusunda tartışmalarını beklemek yalnızca o insanlar üzerinde tahribat yaratır. Dahası belirli bir ünite ele alınacak konular, “şu ele alınmalı, bu ele alınmalı” şeklinde gelişigüzel sıralanmaz. Örneğin programda ilk ünite **felsefenin anlamı, felsefenin gerekliliği, felsefi düşüncenin nitelikleri, hayatın anlamlandırılmasında felsefenin rolü** gibi konuların ele alınacağı söyleniyor. Peki ama, “felsefenin gerekliliği”, neden “felsefenin anlamından” sonra, “felsefi düşüncenin niteliklerinden” önce ya da “hayatın anlamlandırılmasında felsefenin rolü” konusu, neden “felsefi düşüncenin nitelikleri” konusundan sonra işlenmeli? Görüldüğü kadarıyla burada herhangi bir mantık göz önünde bulundurulmamıştır. Zira felsefenin gerekliliği, felsefi düşüncenin niteliklerinden önce gelemez. Nedeni açıktır: bir şeyin gerekliliği, ancak o şeyin ne olduğu ve ne tür niteliklerden meydana geldiği belirlendikten sonra değerlendirilebilir. Demek ki, bir konunun sırası gerekçeleriyle belirlenmelidir. Bu nedenle ünitelerde konulara ad verilmeli, hangi konunun nerede, hangi aşamada ele alınması gerektiği belirlenmelidir. Bir anlamda konular arasında sorun, bu soruna getirilen ya da getirilebilir çözüm önerileri, mantıksal bağ, neden-sonuç ilişkisi bakımından gerekli olan geçiş göz önünde bulundurularak bir tür planlama yapılmalıdır. Öyleyse ilk ünite ele alınacak konular, asıl olarak felsefenin doğasını, özünü, neliğini gösteren, onu diğer disiplinlerden ayıran yönlerini açığa çıkaran konulardan oluşmalıdır. Bu özellikler ise, felsefi düşünmenin ortaya çıkışı, bu düşünüşün asli özellikleri, felsefi sorunların ve soruların neliği ve yapısı, bu sorunlara çözüm getirmede nasıl bir yol izlediği ve bu çözümlerle insan yaşamına olan katkıları ya da etkileridir. Bundan sonra her konunun adı konulmalı, bu konulardan hangisinin önce hangisinin sonra geleceği, çeşitli bakımlardan neden-sonuç ilişkisi bağlamında tespit edilmelidir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda ilk ünitenin adı ve alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

I. Ünite: Felsefeye Giriş

1. Felsefi Düşünüşün Ortaya Çıkışı

- a) Mitos'dan Logos'a
- b) Felsefenin Neliği

2. Felsefi Düşünüşün Niteliği

- a) Nelik Soruşturması
- b) Kavramsal Ayırımlar Yapma
- c) Temellendirme

3. Felsefi Sorunlar ve Sorular

- a) Felsefi Sorunların Neliği ve Yapısı
- b) Felsefi Soruların Neliği ve Yapısı
- c) Felsefenin Alanları
- d) Felsefi Sorunların ve Soruların Dünyayla Bağı

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Felsefi Düşünüşün Ortaya Çıkışı

- a) Mitos'dan Logos'a: Mitostan logosa geçiş, felsefi düşünmenin mitik açıklamadan farkı ortaya konularak açıklanacaktır. Böylece mitoloji ile felsefe ayırımı yapılacaktır.
- b) Felsefenin Neliği: Bir disiplin olarak felsefenin ne olduğu, felsefeyi felsefe yapan ayırıcı özellikler dikkate alınarak anlatılacaktır.

2. Felsefi Düşünüşün Niteliği: Bu bölümde genel olarak felsefi etkinliğin nasıl bir etkinlik olduğu, felsefi düşünmenin, diğer düşünme biçimlerinden farkı ortaya konarak belirlenecektir.

- a) Nelik Soruşturması: Felsefenin temel özelliği olan *nelik* soruşturmasının yapısı ele alınacaktır. Başka bir deyişle, felsefenin "...nedir?" tarzında sorulara cevap arayan bir etkinlik olduğu anlatılacaktır.
- b) Kavramsal Ayırmalar Yapma: Felsefenin "nelik" araştırması yapması, onun kavramsal ayırmalar yaptığına işaret eder. Bir şeyin ne olduğunu araştırmak, aynı zamanda onun ne olmadığını göstermek demek olduğundan, her felsefi etkinliğin kavramlar arasında ayırım yapan bir etkinlik olduğu gösterilecektir.
- c) Temellendirme: Kavramsal ayırım yapmak; yani bir kavramın ne olduğu ve ne olmadığını araştırmak, bu ayırımın kaynağını göstermeyi gerektirir. Burada felsefenin yaptığı kavramsal ayırımların mantıksal gerekçelerini vermek zorunda olan bir disiplin olduğu ele alınacaktır.

3. Felsefi Sorunların ve Soruların Niteliği ve Yapısı: Her bilgi disiplini, belirli sorunlara çözüm arayan bir etkinlik olduğuna göre, her birinin kendine özgü sorunları vardır. Buna göre felsefe her türden sorunu değil, kendine özgü sorunları ele alır. Dolayısıyla soruları da bu sorunlara uygun olmak zorundadır. Bu bölümde felsefenin sorun ve sorularının ayırıcı özellikleri ele alınacaktır; yani felsefi sorunların ne türden olduğu, nelerle ilgili olduğu araştırılacaktır.

- a) Felsefi Sorunların Neliği ve Yapısı: Felsefi sorunların olgusal değil, öz sorunları olduğu anlatılacaktır.

- b) Felsefi Soruların Neliği ve Yapısı: Felsefi soruların, sorunlarla bağlantılı olarak, öze yönelik sorular olduğu ortaya konulacaktır.
- c) Felsefenin Alanları: Bu bölümde bilgi, varlık ve değer gibi felsefenin temel alanlarının yanısıra siyaset, bilim, din, dil, hukuk, insan, toplum, kültür vb. alanlarının da olduğu belirtilerek, bu alanlara ilişkin sorunlara örnekler verilecektir.
- d) Felsefenin Sorun ve Sorularının Dünya İle Bağı: Bu kısımda felsefi sorun ile soruların, yaşam sorun ve soruları olduğu ele alınarak, felsefenin, dünya, insan ve insan yaşamıyla ilgili olduğu anlatılacaktır.

İlk ünite için dile getirilen sorunların hemen hepsi **ikinci ünite** olan Bilgi Felsefesi ünitesi için de geçerli. Zira konuların adları konulmadığı gibi, işlenecek konular adına yapılan açıklamalar da bu üniteye ele alınması gereken konuların belirlenmesinde yetersizdir. Dahası konular adı altında söylenen meselelerin dağınıklığı, rasgele seçilmiş olması, bu üniteyi de ünite olmaktan çıkarıyor. **“Bu üniteye bilgi türleri, bilgiye felsefi açıdan bakış, doğruluk-gerçeklik arasındaki fark, doğruluk-yanlışlık arasındaki fark, tutarlılık-tutarsızlık, doğru bilginin mümkün olup olmadığı, bilginin doğruluk ölçütleri, bilginin insan yaşamındaki önemi değerlendirilmiştir.”** şeklindeki açıklamada daha ilk bakışta oldukça önemli bir sorun göze çarpıyor. Her şeyden önce filozofların neden bilgi meselesiyle ilgilendiğine, yani bilgi felsefesinin temel amacına dair hiçbir açıklama ya da konu adıyla karşılaşmıyoruz. Bilgi felsefesinin temel sorunlarının neler olduğuna dair hiçbir göndermede bulunulmuyor. Bilgi felsefesinin temel sorunlarının ele alındığı bir konu başlığı olmadığından, ele alınacağı söylenen diğer konular da, ilk üniteye olduğu gibi tamamen keyfi ve rasgele seçilmiştir. Bu nedenle bu üniteye ilkin “bilgi türleri” sonra “bilgiye felsefi açıdan bakış” konusu ele alınacak deniliyor ya da öyle gösteriliyor. Oysa felsefi düşünmeyle doğru bir şekilde tanışmış olan her insanın da bildiği gibi “bilgiye felsefi açıdan bakış” meselesi incelenmeden “bilgi türlerine” geçmek olanaksızdır. Zira bilginin ne olduğu, nasıl elde edildiği, kaynağı ve sınırları belirlenmeden, ne tür bilgilerin olduğu belirlenemez. Bu sıralama takip edilmediği gibi etkinlikler kısmında bilgi olmayan bazı şeylere de bilgi denilerek, öğrencilerin kafası tamamen karıştırılıyor. Örneğin, Platon’dan bu yana incelikli araştırmalarla aralarında ayırım yapılan bilgi, kanı ve inanç, belirli bir ad verilerek, etkinliklerde bilgi türleri olarak ele alınıyor. Sözgelimi “gündelik bilgi”den, “dinsel bilgi”den söz ediliyor. Oysa Platon’dan Kant’a bilgi sorunları üzerinde çalışan felsefe tarihinin en önemli filozoflarının belirttiği gibi, gündelik bilgi denilen bir bilgi türü yoktur. Gündelik bilgi adı altında ele alınmak istenenlerin felsefedeki adının aslında “kanı” ya da “sanı” olduğunu söylemek için filozof olmaya gerek yoktur. Dahası din, temelde kutsal ya da ilahi varlık alanına ilişkin olduğundan, yalnızca inanca dayalıdır. Bu nedenle dinsel bir bilgi yoktur, yalnızca din üzerine felsefi ya da bilimsel bilgi vardır. Her bilgi diye söylenen şeyin bilgi olduğunu kabul etmek için hiçbir neden yoktur. Zira bir şeyin bilgi olarak adlandırılması için belirli gerekçeler, belirli nedenler vardır. Programdaki bu tür sıkıntılar, incelikli ayrımlar, derin çözümlemeler gerektiren felsefe konularının gelişigüzel belirlenmiş olmasından kaynaklanıyor.

Öyleyse sorun odaklı, sistematik düşünmeye ve felsefi düşünmenin doğasına uygun bir programda ikinci ünite olan Bilgi Felsefesi ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

2. Ünite: Bilgi Felsefesi

1. Bilgi Felsefesinin Konusu
2. Bilgi Felsefesinin Temel Kavramları
3. Bilgi Felsefesinin Temel Sorunları
 - a) Bilginin Olanağı Sorunu
 - b) Bilginin Kaynağı Sorunu
 - I. Akılcılık (Rasyonalizm)
 - II. Duyumcu-Deneycilik (Empirizm)
 - III. Eleştiricilik (Kritisizm)
 - IV. Sezgicilik (Entüisyonizm)
 - c) Bilginin Sınırları Sorunu
 - d) Doğruluk Sorunu

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de programda aşağıdaki gibi verilmelidir:

1. Bilgi Felsefesinin Konusu: Bilgi, bilgi felsefesinin konusunu oluşturur. Felsefenin bir disiplini olarak bilgi felsefesi (epistemoloji), kendi alanlarında sürekli olarak bilgi ortaya koyan bilimlerden farklı olarak “bilgi nedir?” sorusunu sorar.

Bu soruya yanıt verebilmek için bilgi felsefesi öncelikle, bilgi ortaya koyma sürecinde *bilen* ve *bilinen* yönleri birbirinden ayırır ve ayrımı yapılmış bu iki yönün ilişkisini, bağlantısını ortaya koyar. Bilen yön bilgi felsefesinde bilgiyi ortaya koyan *özneyi* (süje), bilinen yön ise hakkında bilgi ortaya konanı, yani bilginin *nesnesini* (obje) gösterir. Öyleyse bilgi felsefesinin konusunu oluşturan bilgi, bilen ve bilinen olarak iki öğeye, bunların arasındaki bağa dayanır.

Bilgi özne (süje) ile nesne (obje) arasındaki bağa dayandığına göre, bu iki yönün varlık yapıları da ortaya konmalıdır. Her bilgi bir şeyin, bilmek için yönelinen, bilgi konusu yapılan bir *varolanın* bilgisidir. Bilmek için yönelinen bu varolana bilgi felsefesinde bilginin nesnesi (objesi) denir. Bilginin nesnesi olan bu varolan gerçeklikte (realitede) bulunan duyulur, somut bir varolan olabileceği gibi, gerçeklikte, duyulur bir tarzda bulunmayan ideel varolanlar da (örneğin tasarımlar, imgeler, düşünceler vb.) olabilir. Bilgideki özne (süje) yönü ise, bilmek için kendi nesnesine yönelen, bir bilgi ortaya koymak için varolanlarla ilişkiye geçen insanı gösterir. Buna göre, bilgi insanın varlıkla kurduğu bir bağa dayanır ve bu nedenle insanın üretici bir etkinliğidir.

Bilgi felsefesinin konusunu oluşturan ikinci temel ayrım ise “bilgi” (episteme) ile “sanı” (doks) arasında yapılan ayrımdır. Bilgi sanıdan kendi nesnesi bakımından ayrılır.

Bu temel ayrım yanında başka ayrımlar da söz konusudur. Örneğin bilgi ile bağlantılı olarak tasarımın, inancın, bilimsel ve felsefi bilginin yapısı ve bunların birbirlerinden farkı araştırılır.

Bilginin özne ile nesne arasındaki bağ olduğunu söylemek, bilginin doğruluğunun neye dayandığı konusunda da bir fikir vermektedir. Öznenin bilmek için yöneldiği nesneye ilişkin yaptığı

saptamaların bu nesneye uygun olması bilginin doğruluğu açısından bir kriter oluşturmaktadır. Bu tür bir doğruluk, gerçeklikte bulunan, olgusal, reel şeylerin bilgisinde söz konusudur. Ayrıca düşüncelerin kendi aralarında uygun ve tutarlı olmasına dayanan bir mantıksal/matematiksel bir doğruluktan da söz edilebilir. Burada düşüncelerden oluşan yargıların, bu yargılardan çıkarılan sonuçların mantığın ilkelerine (özdeşlik, çelişmezlik vb. gibi mantık ilkelerine) uygun olması, bu yargıların doğruluğunun ölçütüdür. Bununla birlikte *doğruluk sorunu* bilgi felsefesinin temel sorunlarından birini oluşturmakta ve bilginin doğruluğunun ölçütünün ne olduğu konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlere Bilgi Felsefesinin Temel Sorunları başlığı altında değinilecektir.

2. Bilgi Felsefesinin Temel Kavramları: Bilgi felsefesinin temel kavramları şunlardır: Özne (süje), nesne (obje), sanı, inanç, tasarım, duyum, deney, akıl, doğruluk, yanlışlık (hata), kesinlik, geçerlilik, görellilik, mutlaklık, ben, görü, fenomen, a priori, a posteriori, kavram, ide.

3. Bilgi Felsefesinin Temel Soruları:

Bilgi nedir?

Bilginin kaynağı nedir?

Bilgi Türleri (Bilimsel, Felsefi ve Sanatların Ortaya Koyduğu Bilgiler) Birbirlerinden Nasıl Ayrılır?

Kesin, Genel-geçer Bir Bilgi Ortaya Koymak Olanaklı mıdır?

Bilginin İnanç, Sanı, Tasarım ve İmgeden farkı nedir?

A Priori (Deneyi Önceleyen) Bir Bilgi Olanaklı mıdır?

Bilginin doğruluğunun ölçütü nedir?

a) Bilginin Olanağı Sorunu: Bilginin, bilgi ortaya koymanın olanaklı olmadığına dair şüpheli (skeptik) tutumlar (Gorgias'ın üç savından ikincisi: "bir şey olsaydı bile biz onu bilemezdik"; Pyrron ve Sextus Empiricus'un şüpheliği: Yargıdan kaçınma (epokhe).

Bilginin olanaklı olduğuna dair düşünceler (Örnekler: Platon'un epistemeye varma ve Descartes'in doğruluğundan şüphe edilemeyecek kesin bilginin olanağını gösterme yolu).

b) Bilginin Kaynağı Sorunu: Duyu bilgisi ile Akıl bilgisi arasında ilk kez Eskiçağda yapılan ayırım ve bu ayırımda Parmenides, Herakleitos ve Platon'un "değişen şeylerin bilgisi" olan duyu bilgisi yerine akılla elde edilen bilgiyi öne çıkarmaları,

Düşünme ve Düşünceyle Görmenin (noesis) bilgi ortaya koymadaki rolleri,

Duyu bilgisi ve akıl bilgisi arasında yapılan ayırım temelinde, sağın bilginin kaynağında duyuya ya da akla verdikleri önem nedeniyle birbirlerinden ayrılan akımlar:

Akılcılık (Rasyonalizm):

Bilgi felsefesinde doğru, kesin bilginin kaynağının akıl (nous, ratio) olduğunu savlayan görüş. Bu görüş öncelikle Platon tarafından dile getirilmiştir. Descartes'in *Cogito ergo sum*unda açık ve seçik olan bir bilginin temellendirilmesi bilgi felsefesinde akılcılığın (rasyonalizmin) bir

örneğidir. Akılcılığın doruk noktası olarak Hegel: “Akla uygun olan gerçek, gerçek olan akla uygundur”. Bu nedenle gerçek olanın bilgisine deneye başvurmada, spekülative yolla, yani salt akıl yoluyla ulaşılabilir düşüncesi.

Duyumcu-Deneycilik (Empirizm):

Deneyi, duyumu önceleyen, a priori kavramların olmadığını, bütün bilginin deneyle başladığını savlayan görüş. Locke’un Descartesci doğuştan kavramlar düşüncesine yönelttiği eleştiri ve *Tabula rasa* görüşü. Berkeley’in “var olmak algılanmış olmaktır” görüşü ve Hume’un “kaynağında duyuusal izlenimlerin olmadığı hiçbir idemizin olamayacağı” düşüncesi.

Eleştiri (Kritisizm)

Bilginin kaynağında ne sadece duyuların ne de sadece aklın yer aldığını, bilginin her ikisinin de işin içinde olduğu bir üretim olduğunu savlayan ve Kant tarafından dile getirilen görüş. “Her türlü bilgi deneyle başlar, ama deneyden çıkmaz”. Eleştiri, “genel anlamda akılda deneyi olanaklı kılan a priori koşullar, yani deney-aşırı (transsendental) yapılar vardır ve bilginin olanağının gösterilebilmesi için bu yapıların bir eleştirisinin yapılması gerekir” düşüncesini savunur. Eleştiri düşüncesine göre, o halde, bilginin kaynağı ne tek başına deney ne de akıldır. Akıl ve deney bilginin iki oluşturuğu ögesidir.

Sezgicilik:

Doğru, kesin bilginin kaynağı sorunu çerçevesinde duyuların ve aklın verdiği bilgilerin yeterli olamayacağını, bu tür bir bilgi için her ikisini de aşan başka bir bilme kaynağının, yetisinin olduğunu, bunun da sezgi (intuitio) olduğunu savlayan görüş. Özellikle, Gazzali ve Bergson’un görüşleri. Buraya rasyonalizm akımı içinde değerlendirilen Spinoza da dahil edilebilir (üçüncü tür bilginin sezgi-intuitio olması nedeniyle)

c) Bilginin Sınırları Sorunu: Bilginin, bilebileceklerimizin bir sınırı var mıdır? Her şeyi bilebilir miyiz, yoksa bilme yetilerimizin sınırlarını aşan şeyler de var mıdır?

d) Doğruluk Sorunu: Doğruluk sorunu “bilgiyi doğru yapanın ne olduğu” sorunu çerçevesinde gelişmektedir. Burada üç temel görüş vardır: 1) Özne-nesne bağlantısında, “özne ortaya çıkan tasarımın ya da bu tasarımın önerme/yargı şeklinde dile getirilmesinin nesnesine uygunluğu doğruluktur” düşüncesi; 2) “Doğruluk tasarımın nesnesine uygunluğu değil, tasarımın ya da yargının daha önceki bilgilerimize uygunluğudur; bir önermenin/yargının önceki bilgilerimizle tutarlı olmasıdır” düşüncesi, yani tutarlılık kuramı; 3) Pragmatizmin (C. S. Pierce ve W. James) doğruluk anlayışı: Bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu söylemek, onun yararlı ya da yararsız olduğunu söylemek demektir. Yararlılık ölçütü (yaşamımız açısından bize ne kazandırıp ne kaybettiği) doğruluk ve yanlışlığın ölçütüdür. Bunların dışında iki ölçütten de bahsetmek gerekir: 4) Bilginin doğruluğunun başkalarının da paylaşılması/onaylanması (Tümel Uyuşma) ve 5) Bilginin kendini bize açık

göstermesi (Apaçıklık). Descartes kendisinden şüphe etmediği ilk bilgiyi böyle bir ölçütle değerlendirmektedir. Ona göre apaçıklık, kendini zorla kabul ettiren bir şeyin özelliğidir.

Programın en sorunlu ünitelerinin başında **üçüncü ünite**, Varlık Felsefesi ünitesi geliyor. Bu ünite için de ilk iki ünite için tespit edilen sorunların hemen hepsi geçerlidir. Zira burada da konuların adı konulmadığı gibi, üniteye ilişkin dağınık, belirsiz ve yanlış açıklamalarla karşılaşırız. Bu üniteye işlenecek konular için yapılan açıklama kısmında şunları görüyoruz: **“Bu bölüm felsefenin ana konularından olan varlık felsefesine ayrılmıştır. Metafizik ile ontoloji hakkında bilgi verilmiştir. Bilim ve felsefenin varlığa bakış açıları, felsefenin varlıkla ilgili temel soruları, varlığın niceliği ve temel niteliği ile ilgili görüşler, çağdaş varlık görüşleri, bir varlık olarak insan konularına yer verilmiştir. Bununla birlikte; insan ve varlık ilişkisi, insanın varlığı ve kendini anlamlandırması insanın varlık olarak evrendeki yeri gibi problemler sistematik açıdan ele alınmıştır.”** Şimdi dikkatle bakılırsa, bu söylenenler, konuların adlarını vermekten çok bazı açıklamalardır. Ve aslında varlık felsefesinin konusunun çeşitli bakımlardan varlık olduğunu söylemekten başka hiçbir anlama gelmemektedir. Varlık felsefesinin varlığı konu edindiği herhalde yeterince açıktır. Evet ama, varlıkla ilgili ne tür konular ele alınacaktır? Bu konuda aslında hemen hemen net hiçbir şey söylenmemektedir. Programda “felsefenin varlıkla ilgili temel soruları” ele alınacak deniliyor. Ama felsefenin varlığa ilişkin temel sorunları ele alınmadan, temel soruları ele alınamaz. Zira soruları, sorunlar belirler. Bunun dışında “varlığın niceliği ile temel niteliklerine dair felsefi görüşlere” değinileceği söyleniyor. Ancak burada oldukça sorun yaratıcı bir tespit vardır. “Varlığın niceliği” terimi oldukça sorunludur. “Varlığın niceliği” ne demektir? Eğer bununla “varlık Bir midir, Çok mudur?” sorusu bağlamında yapılan tartışmanın mahiyetine göndermede bulunuluyorsa, bunun “varlığın niceliği” gibi kulağı tırmalayan bir ifadeden ziyade, “varlığın yapısı” ya da “varlığın doğası” adı altında yapılmasında yarar vardır. Buradaki ifade sorunu, felsefe tarihinde “varlığın birliği ve çokluğu” adı altında yapılan tartışmayı, “kazanımlar ve açıklamalar” kısmının beşinci kazanımında ve ona ilişkin açıklamada “varlığı; tek, çift ya da çok unsurla açıklayan görüşler...” gibi abes bir ifade kullanmalarına neden olmuştur. Görüldüğü kadarıyla bu tür sorunlar, felsefe tarihi bilgisi eksikliğinden kaynaklanıyor. Ayrıca bu üniteye ele alınması gerektiği söylenen “bir varlık olarak insan” konusu ile “insanın varlık olarak evrendeki yeri” varlık felsefesi ünitesinde değil, olsa olsa İnsan Felsefesi adı altında bir üniteye ele alınması gerekir. Ancak liseler için felsefe dersi öğretim programında bu ünite yer almadığından, bu konu etik ya da ahlak felsefesi ünitesinde belirli bakımlardan ele alınabilir. Bütün bunların yanı sıra, bu konuların sıralanması da, diğer ünitelerde olduğu gibi, oldukça keyfidir. Örneğin varlık felsefesinin gereği belirlenmeden, konusu belirlenemez. Ve varlık felsefesinin temel sorunları tespit edilmeden, bu üniteye neyin, niçin ele alınacağı tespit edilemez. Tam da bu nedenle varlık felsefesi ünitesinde, bu üniteye ele alınmayacak bir çok konu, örneğin “insanın evrendeki yeri” konusuna burada yer verilmiştir. Aynı nedenle bu ünitenin etkinlik kısmında “Gerçekten bir şey var mıdır? Varlığın mahiyeti nedir? Varlık değişken midir? Varlık bir midir, çok mudur? Evrende düzen var mıdır? Evrende özgürlük var mıdır? Evren sonlu mudur, sonsuz mudur? Evrende amaçlılık var mıdır?” gibi sorular ve bunlara verilen farklı cevapların tanıtılması gerektiğine vurgu yapılarak, varlık felsefesini hem neredeyse metafizikle özdeşleştiriyor hem de varlık felsefesini aşan, etik, sanat felsefesi ya da doğrudan dini ilgilendiren “evrende amaçlılık var mıdır?” gibi sorulara varlık felsefesinin alanı uygun olmayan bir biçimde genişletiliyor. Öyleyse bu üniteye ilkin varlık felsefesinin gereği, yani filozofların varlığı konu edinmelerinin nedenleri ele alınmalıdır. Daha sonra bu gereklilik temelinde felsefe tarihinde varlığın hangi sorunlar bağlamında nesne edinildiğini tespit etmeye

yönelik varlık felsefesinin temel sorunları ele alınmalıdır. Ve son olarak bu sorunlar bağlamında temel varlık felsefesi yaklaşımları incelenmelidir.

Bu tespitler göz önünde bulundurulduğunda varlık felsefesi ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

3. Ünite: Ontoloji (Varlık Felsefesi)

1. Ontolojinin Gerekliliği ve Konusu
2. Ontolojinin Temel Kavramları
3. Ontolojinin Temel Sorunları
 - a) Varlığın Neliği Sorunu
 - b) Varlığın Mahiyeti Sorunu
 1. İdealizm
 2. Materyalizm
 - c) Öz-Görünüş Sorunu:
 - d) Değişim ve Oluş Sorunu
4. Varlık (Var olma) Tarzları (Düşüncede-Dilde-Gerçeklikte-Olanak Olarak)

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Ontolojinin Gerekliliği ve Konusu: Programda ontolojinin epistemolojiden sonra yer aldığı göz önünde bulundurulursa, bu bölümde ontolojinin gerekliği epistemolojiden hareketle temellendirilecektir. Her bilgi bir şeyin bilgisidir. Bu anlamda her bilgi varolana ilişkin bir bilgidir. Öyleyse insan bilgi ortaya koyduğuna göre, bilginin nesnesi olarak varlığa dair açık bir fikre sahip olmak zorundadır. Bu nedenle filozoflar, varlığı sorun edinirler.

O halde ontoloji varolanın varlıkça yapısını ortaya koymaya çalışan bir felsefe disiplini. Ontoloji var olanı var olan olarak ele alır ve inceler. Felsefe tarihinde, ontoloji kavramıyla ilk olarak 17. yüzyılda karşılaşılrsa da, bir kavrayış olarak ontolojik yaklaşım çok eskidir ve ilk büyük filozofların hemen hepsinin varlığın neliğine dair bir kavrayışları vardır. İyonyalı filozofların, varolanların hepsinin temelinde bulunan 'tek' şeyin ne olduğuna dair soruları ontolojik yaklaşıma işaret eder. Ontolojinin ne olduğuna dair ilk tanımlama girişimlerine Aristoteles'in eserlerinde karşılaşıyoruz. Aristoteles'e göre ilk felsefe (prote philosophia) -ki bu kavram daha sonraları metafizik olarak da adlandırılmıştır-, "var olanı var olan olarak" (on he on) inceleyen bir bilimdir. Aristoteles'in bu tanımı, bugün de kabul gören bir tanımdır. Ama özellikle 20. Yüzyılda yürütülen tartışmalar tanımın geliştirilmesine, daha ayrıntılı ifade edilmesine götürmüştür. Bugün artık ontoloji, genel olarak varlığın en genel kavramlarının, varlığın en genel anlamlarının ve belirlemelerinin bilimi olarak tanımlanmaktadır ve hem bu tanım konusunda hem de ontolojinin konusu hakkında felsefenin değişik akımları arasında genel olarak düşünce birliği vardır.

2. Ontolojinin Temel Kavramları: Varlık, Varolan, Form, Madde, Öz, Töz, İlinek, Kategori, Gerçeklik, Olanak, Görünüş, Oluş, Değişim, Dönüşüm, Bozulma

3. Ontolojinin Temel Sorunları:

- a. Varlığın Neliği Sorunu: Bu bölümde epistemolojiyle bağlantılı bir şekilde varlığın ne olduğu sorgulanacak ve varlık ile varolanlardan hareket edilecektir. Bir anlamda varlık ile varolanlar ayrımı yapılacaktır (Bu konuda Aristoteles'in *Metafizik*i ve Heidegger'in *Varlık ve Zaman* ile *Metafizik Nedir?* eserlerinden yararlanılabilir)
- b. Varlığın Mahiyeti Sorunu: Ontolojinin gerekliliğini ve olanaklılığını göstermekle sorun bitmiyor, ontolojik bir yaklaşım açısından aslında sorun bu noktadan sonra başlıyor denebilir. Ontolojinin varlık nedir; var olan nedir; öz ve görünüm ilişkisi nasıl kurulmalıdır; değişimin, oluşumun ve yok oluşun kaynağı nedir, çeşitli varlık tabakaları göz önünde tutulduğunda insanın bu tabakalar içindeki konumu nedir? Bütün bu soruların yanıtı varlık felsefesiyle uğraşan olan filozofları meşgul etmiş ve hala da etmektedir. Bu bağlamda en temel sorulardan birisi, varlığın mahiyetidir ve yukarıda anmış olduğumuz temel felsefi ayrımla yakından ilgilidir. Başka bir deyişle burada varolanın varlıkça yapısının ne olduğu temelde idealizm ve materyalizmden hareketle araştırılacaktır.
 - i. İdealizm: Platon, Descartes, Leibniz ve Spinoza ve Hegel merkeze alınarak idealist felsefe tanıtılacaktır.
 - ii. Materyalizm: Demokritos, Fransız Materyalistleri ve Marx ve Engels'ten hareketle materyalizm tanıtılacaktır.
- c. Öz-Görünüş Sorunu: Bu bölümde varlığı varlık yapan asıl unsurun öz olduğu, görünüşün varlığın bir yerde ilineği olduğu ele alınacaktır. Başka bir deyişle varlığın asli unsuru ile tali öğeleri üzerinde durulacaktır
- d. Değişim ve Oluş Sorunu: Eğer ilk bakışta dahi görülebildiği gibi, varlık bir var olanlar bütünlüğü ise ve sürekli hareket halinde ise, var olanlar arasındaki özsel ilişki ve varlıktaki sürekli hareketin (oluşum, değişim, yok oluş ve yeniden oluşum) kaynağı nasıl açıklanacak? Bilindiği gibi bu sorunun yanıtını idealist felsefe ya varlıkta içkin olduğu ya da onların dışında olduğu düşünülen görülmez bir özneye (tanrı, tin) gönderme yaparak verir. Materyalist felsefe ise söz konusu hareketin kaynağının varlıkta içkin olduğundan hareket eder ama idealist felsefenin tersine hareketin/değişimin kaynağını maddenin kendisinde görür ve onun temel özelliği olarak açıklar. Eğer varlığa içkin veya onun dışında olduğu düşünülen bir özne (tanrı, tin) varlığı yaratmışsa ve onu sürekli hareket halinde tutuyorsa, varlık, neden kendi düzeni içinde sayısız düzensizlikler göstermektedir, neden kendinden anlaşılır değildir ve onun anlaşılır kılınması için insan denilen bir öznenin anlaşılır kılınmasına ve düzenlemesine gereksinim duymaktadır? Diğer taraftan eğer varlığa içkin olduğu iddia edilen doğaüstü bir güç varsa -ki bu, var olanların özünün ondan oluştuğu anlamına gelir- bu durumda, artık en küçük elementlerine kadar çözümlenebilen doğada bu gücün izine neden rastlanamamıştır? Materyalist felsefenin idealist felsefeye yönelttiği bu ve benzeri sorunların yanıtı hala verilememiştir. Bu konuda materyalist felsefe daha anlaşılır bir

açıklama sunmaktadır bize. Hareketin kaynağı maddenin kendine içkin olan çelişkili yapısıdır. Varlık tarzlarının yapısı ancak bu yolla açıklanabilir. Ama diğer taraftan var olanların bütünlüğünden oluşan varlıkta canlı varlıklar vardır ve bu canlı varlıkların durumuna ve gelişmişlik düzeyine göre bir duygu ve düşün yetileri vardır. Bu yetiler insan denilen var olanda en gelişkin biçimdedir. Bu bağlamda sorulan en temel soru şudur: Eğer düşünce maddenin işleyişinin bir sonucuysa, düşünce maddenin pasif bir ürünü müdür, yoksa onun madde üzerinde etkisi söz konusu mudur? Eğer düşünce madde üzerinde etkide bulunuyorsa, bu etkinin aracı nedir? Özellikle 20. yüzyıl felsefesini en çok meşgul eden en temel sorulardan birisi budur.

4. Varlık (Var olma) Tarzları (Düşüncede-Dilde-Gerçeklikte-Olanak olarak): Burada varlık kavramının farklı bağlamlardan hareketle anlamlar içerdiği ve bu anlamda varlığın yalnızca duysal olan şey anlamına gelmediği anlatılacaktır. Bu bağlamda varlığın, *dilde, düşüncede, olanak olarak ve real olarak* dört tarzda varolduğu anlatılacaktır. Bu konuda Aristoteles'in *Metafiziği*, Platon'un *Parmanides* diyalogu ile Betül Çotüksöken'in *Felsefeyi Anlamak, Felsefeyle Anlamak* ile *Felsefi Söylem Nedir?* adlı eserlerinden yararlanılabilir.

Dördüncü ünite olan Ahlak Felsefesi ünitesinde de, diğerlerinde olduğu gibi, belirli bir içerik düzenlemesi, konu adlandırılmasıyla karşılaşmıyoruz. Ve yine diğer ünitelerde olduğu gibi burada da konu adı altında kimi açıklamalar yapılıyor. Bu açıklamalar şöyledir: **“Bu ünite, ahlak felsefesinin konusu iyi-kötü kavramları, ahlaki yargıları diğer yargılardan ayıran özellikler, erdem-yaşam ilişkisi, özgürlük – sorumluluk ilişkisi, ahlaki eylemin amacı, evrensel ahlaki ilkelerin olup olmadığı, Anadolu bilgeliğinden hareketle evrensel ahlak yasasının temellendirilmesi, günümüzdeki uygulamalı etik problem alanları ele alınmıştır.”** Bu ünite de dağınıklık, muğlaklık ve kimi konulara rasgele değinmeler söz konusudur. Hangi temel konuların ele alınacağı doğru dürüst tespit edilmediği gibi, hangi konunun, nerede ve niçin ele alınması gerektiğine dair sorular sorulmadan ünite içeriği tespit edilmiştir. Örneğin etik ile ahlak felsefesi ilişkisi ya da ayırımı, etğin temel kavramları konularına hiç yer verilmemektedir. Yer verilen konulara da oldukça özensizdir. Örneğin, “iyi ve kötü kavramları” neredeyse ilk konulardan biri olarak ele alınmıştır. Oysa söz konusu iki kavram ahlaki bir yaşam bağlamında mümkün olduğundan, bu tür bir yaşam hakkında gerekli asgari bilgiler verildikten, bu konuda bazı tartışmalar yapıldıktan sonra ele alınmalıdır. Bu düzensizlik nedeniyle oldukça vahim hatalarla karşılaşmıyoruz. Bunların başında “iyi-kötü” kavramları” konusunun “erdem-yaşam ilişkisi” konusundan önce ele alınmasıdır. Oysa, denildiği gibi, iyi ve kötü kavramları erdemli ya da değerli bir yaşam bağlamında tartışıldığından, bu konudan önce “erdemler” ya da “değerler”e ilişkin konunun, bu konudan da önce “değerlendirme” konusunun ele alınması gerekir. Zira “iyi-kötü” kavramları değerleri, “değerler” ise doğru bir “değerlendirmeyi” varsayar. Aynı şekilde “ahlaki eylemin amacı” konusundan önce, iyi ve kötü ile değerlerle ilişkisi bağlamında “ahlaki eylemin ne olduğu” konusu gelmelidir. Ahlaki bir eylemin ne olduğundan sonra, ancak ahlaki eylemin amacı belirlenebilir. Özgürlük ve sorumluluk kavramları eylemlerle ilgili olduğundan, “özgürlük-sorumluluk ilişkisi” konusu eylemlerle ilgili tartışmadan önce değil, sonra gelmelidir. Dahası bu ünite, etik sorunları tartışan felsefi yaklaşımlara hiç değinilmiyor. Oysa felsefeyle az-çok tanışık olan herkesin bildiği gibi felsefi sorunlar hep belirli yaklaşımlar dahilinde tartışılmaktadır.

Bu tespitler çerçevesinde bakıldığında, etik-ahlak felsefesi ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

4. Ünite: Etik - Ahlak Felsefesi

1. Bir Disiplin Olarak Etik
2. Etik ve Ahlak Ayırımı
3. Etiğin Temel Kavramları
4. Etiğin Temel Sorunları
 - a) Değerlendirme Sorunu
 - b) Değer ve Değerler Sorunu
 - c) İyi ve Kötü Sorunu
 - d) Erdem Sorunu
 - e) Özgürlük Sorunu
5. Temel Etik Yaklaşımlar
 - a) Normatif Etik
 - b) Betimleyici Etik
 - c) Metaetik
6. Etikte Temel Yaklaşımlar
 - a) Mutluluk Etiği
 - b) Ödev Etiği
 - c) Değerler Etiği
 - d) Sorumluluk Etiği

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Bir Disiplin Olarak Etik ve Amacı: Bu kısımda etiğin felsefenin bir dalı olduğundan hareketle amacının ne olduğu, neden böyle bir amacının olduğu ele alınacaktır. Burada Aristoteles, Kant, Nietzsche ve Kuçuradi eserleri ağırlıklı bir metin oluşturulmalıdır.
2. Etik ve Ahlak Ayırımı: Bu başlık altında etik ile ahlakın aynı şey olmadığı merkeze alınarak yapılacaktır. Bu bölümde ahlakın belirli bir gurubun ya da toplumun değer yargılar bütünü, etiğin ise insan eylemlerini ve değerlerini konu edinen, bu alanda bilgi ortaya koyan bir disiplin olduğu ele alınacaktır. Bu bölüm yazılırken, Platon, Aristoteles, Kant, Nietzsche ve Kuçuradi eserlerinden yararlanılacaktır.
3. Etiğin Temel Kavramları: Olan, olması gereken, iyi, kötü, erdem, erdemsizlik, değer, değerler, özgürlük, zorunluluk, sorumluluk, vicdan, ilke, yasa, ödev gibi kavramların anlamları üzerinde durulacaktır.

4. Etiğin Temel Sorunları: Bu bölümde, etiğin üzerinde durduğu sorunlardan en temel olanlarından, birer insan olarak her bir kişinin az-çok sahip olması gereken bilinci aşılacak ölçüde ele alınmalıdır. Etik sorunlar, elbette, uzmanlık düzeyde çok çeşitli ve çok boyutludur. Ancak bu kısımda bu çeşitlilik öne çıkartılmamaya çalışılmalıdır. Ama etiğin neden bu türden sorunlarla ilgilendiği genel olarak ele alındığı gibi, her bir sorunun ele alındığı alt başlıklarda söz konusu sorunun önemine vurgu yapılmalıdır.

a) İyi ve Kötü Sorunu: Bu alt başlıkta eylem alanında bu kavramların önemine vurgu yapılarak, felsefe tarihinde iyi ve kötüye ilişkin asli görüşlerden hareketle genel “iyi” ve “kötü” kavramlarına dair genel bir bakış oluşturacak kadar kavramsal çözümleme yapılacaktır. Bu bölümde özellikle Nietzsche, Kant, Kuçuradi ve Aristoteles’in eserlerinden hareket edilmelidir.

b) Erdem Sorunu: Bu alt başlıkta, Antikçağ Yunan etiği merkeze alınarak, Platon, Aristoteles, Hume, Spinoza gibi filozoflar örnek olarak kullanılarak, erdem hakkında temel bir bilinç oluşturulmaya çalışılmalı.

c) Değer ve Değerler Sorunu: Bu alt başlıkta değer etiğinin temel yaklaşımını kavratmak amacıyla, Scheler, Hartmann ve Kuçuradi etiğinden ya da eserlerinden hazırlanmış bir değer etiği yaklaşımı verilecektir.

d) Özgürlük ve Zorunluluk Sorunu: Eylem alanı olan etik, erdem ya da değerlerin eylemlerle gerçeklik kazanmasıyla anlam kazanır. Ne eylem ne de anlam doğal nesnelerdir. Bunlar insanın etkinlik ve edimlerdir. O halde eyleyen, eylemleriyle erdem ve değerlere gerçeklik kazandıran kişinin rolü ve yükümlülüğünün ne olduğu sorunu ortaya çıkar. Bu sorun ise, doğrudan özgürlük ile zorunluluk kavramlarına götürür. Bu nedenle etik sorunlar temelde özgürlük ve zorunluluk sorununa bağlı olduğundan hareketle, özgürlük ve zorunluluk konusunun etikçiler tarafından nasıl işlendiği ele alınmalıdır. Bu konuda Platon, Aristoteles, Kant, Kuçuradi eserleri temele alınmalıdır.

5. Temel Etik Yaklaşımlar: Etiğin felsefe tarihinde farklı filozoflar tarafından farklı bir biçimde ele alındığını göstermeyi amaçlayan bir bölümdür. Zira felsefe tarihinde etiğe farklı anlamlar ve amaçlar yüklenmiştir. Etiğin anlamı ve amaçları konusunda bir tutum takınmak, etiğe ilişkin bir yaklaşım içinde olmak demektir. Burada felsefe tarihinde en önemli ve aydınlatıcı yaklaşımlar ele alınacaktır.

a) Normatif Etik: Etiğin norm koyan; yani insanların erdemli, değerli ya da doğru eylemlerde bulunmaları için ne yapmaları gerektiğine dair çeşitli ilke ya da kurallar koyan bir disiplin olduğunu varsayan ya da iddia eden filozofların temsil ettiği yaklaşımdır. Felsefe tarihinde genel olarak bu yaklaşımın önemli temsilcileri olarak Bentham ve Mill ile Aristoteles ve Kant görülmektedir. Ancak Aristoteles ve Kant’ın etik görüşlerinin normatif etik yaklaşımı içinde değerlendirilmemesi gerektiğini savunan görüşler de vardır.

- b) Betimleyici Etik: Etiğin temel olarak insanların erdem, değer ya da eylemlerini betimleyen bir disiplin olduğunu iddia eden bir yaklaşımdır. Normatif etiğin aksine, etiğin insanlara ne yapmaları gerektiğinin söyleyemeyeceği, yalnızca neyi neden değerli ya da anlamlı gördüklerini ve neyi neden yaptıklarını tespit etmek ve açıklamakla yükümlü olduğunu söyleyen yaklaşımdır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi Lawrence Kohlberg olarak görülmektedir.
 - c) Metaetik: Etiğin ne norm koyan ne de betimleme yapan bir disiplin olduğunu söyleyerek, onu yalnızca etik kavramların, önermelerin, argümanların anlamı üzerine felsefi çözümlemeler yapan bir disiplin olarak gören yaklaşımdır. Buna temel olarak Ayer, Hare, Moore, Frenken ve Stevensen örnek verilmektedir.
6. Etikte Temel Yaklaşımlar: Bu bölümde etik teorilerin etik eylem ve tutumların değerine dair bakışları ele alınacaktır. Zira filozoflar bir disiplin olarak etiğin kendisine ilişkin farklı yaklaşımlara sahip olmakla birlikte, etik eylem, tavır ve tutumların değerine yönelik farklı yaklaşımlar içinde de olmaktadır. Bu nedenle burada bir eylemin, bir tutumun, bir tavrın ahlaki değerini belirleyen şeyin ne olduğuna dair teoriler ya da yaklaşımlar ele alınacaktır.
- a) Mutluluk Ahlakı: Ahlaki eylem ve tutumları mutlulukla özdeşleştiren bakıştır. Buna Aristoteles, Hume, Spinoza, Faydacılık ve hazcılık örnek verilerek açıklanacaktır.
 - b) Ödev Ahlakı: Ahlaki eylem ve tutumları temelde insanı korumayı ödev bilen ve bu nedenle ahlaklılığı zorunlu bir yükümlülük haline getiren bakıştır. Burada Kant etiği örnek verilecektir.
 - c) Değerler Etiği: Etik eylem ve tutumları temelde değerlere dayalı eylem ve tutum olarak gören bakıştır. Burada Nietzsche, Hartmann ve Scheler, Kuçuradi örnek verilecektir.
 - d) Sorumluluk etiği: Burada ahlakı, temelde ahlaki sorumluluk duygusuna dayandıran Sartre ve Levinas gibi filozoflar ele alınacaktır. İnsanın kendi eylemleri ile bu eylemlerin diğer insanların değerini koruyup korumadığına dair bilincinden kaynaklanan sorumluluğun temel ahlaki dayanak olduğu ifade edilecektir.

Programın sorunlu yapısı, hemen hemen her üniteye aynı biçimde sirayet ediyor. Bu nedenle **beşinci ünite**de, Siyaset Felsefesi ünitesinde de aynı sıkıntılarla karşılaşyoruz. Her şeyden önce bu ünite de içerik her türden muğlaklığı barındırıyor. Ünitenin içeriğinin adları belirlenmediği gibi, içerik adına sadece bazı açıklamalar yapılıyor. Bu açıklamalara bakıldığında şunlar söyleniyor: **“Bu bölümde, insana özgü bir toplumsal sistemin temel prensiplerini konu edinen siyaset felsefesinin konusu, siyaset felsefesinin temel kavram ve soruları, devletin nasıl ve neden ortaya çıktığı, karmaşadüzen problemlerinin özellikleri, ideal bir toplum düzeninin olup olamayacağı toplumsal yaşamda birey-devlet ilişkisi konuları hakkında öne sürülen felsefi görüşler açıklanmış ve analiz edilmiştir.”** Bu açıklamalara bakıldığında, burada belirli bir yere kadar nispeten daha derli toplu bir üniteyle karşılaşılıyor. Zira siyaset felsefesinin konusu, siyaset felsefesinin temel kavramları ve

sorunları ele alınacağı söyleniyor. Bu düzenleme yerindedir. Ancak siyaset felsefesinin sorularından önce siyaset felsefesinin sorunları ele alınmalı; çünkü her alanın sorularını, o alanın sorunları belirler. Bu konuların hemen ardından devletin kaynağı konusunun ele alınması da yerindedir. Fakat bütün düzenlilik burada son buluyor. Bu da gösteriyor ki, bu kısmi düzenlilik planlılıktan değil, tesadüfen yakalanmıştır. Zira hemen arkasında gelen konular, diğer konularda olduğu gibi dağınık ve muğlaktır. Devletin kaynağı konusundan hemen sonra “karmaşa-düzen problemlerinin özellikleri” konusunun ele alınacağı söyleniyor. Oysa bu konu devletin kaynağı konusundan önce gelmeli. Çünkü karmaşa ve düzen, devletin kaynağına, gerekliliğine, hatta meşruiyetine dair tartışmayı doğurur. Bu tür konulardan hemen sonra ele alınacağı söylenen “ideal bir toplum düzeninin olup olmayacağı” ve “toplumsal yaşamda birey-devlet ilişkisi” konuları rasgele buraya konulmuştur. Oysa her iki konu da daha önce kimi başka konuların ele alınmasını gerektirir. Mesela birey-devlet ilişkisi konusu devletin kaynağı, devletin meşruiyeti, İktidar ve Egemenlik Sorunu ve Yasa, Hukuk ile Adalet Sorunu gibi konuların ele alınmasını varsayar. Zira birey-devlet ilişkisi doğrudan egemenlik, iktidar, yasa, hak ve hukuk konularıyla ilintilidir. Bunlar ele alınmadan, birey-devlet ilişkisi ele alınamayacağı gibi, ele alındığında da kafa karıştırıcı ve dağınık olur. Dahası “ideal bir toplum düzeninin olup olmayacağı” konusunun hangi gerekçeyle ele alınacağına dair hiçbir belirti yoktur. Halbuki bu konu “devlet ve yönetim biçimleri” başlığı altında ele alınması gereken bir konudur. Bu nedenle böyle bir tartışma yapılmadan önce bu konuyu ele almak hiçbir amaca hizmet etmez. Bütün bu sorunların yanısıra, güncel siyaset felsefesi tartışmalarına dair hiçbir konuya değinilmiyor.

O halde sorunlar çerçevesinde düzenlenmiş, planlanmış bir siyaset felsefesinin ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

5. Ünite: Siyaset Felsefesi

1. Siyaset Felsefesinin Konusu
2. Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları
3. Siyaset Felsefesinin Temel Sorunları
 - a. Devlet ve Meşruiyet Sorunu
 - b. İktidar ve Egemenlik Sorun
 - c. Yasa, Hukuk Ve Adalet Sorunu
 - d. Yurttaş ve Birey Sorunu
4. Devlet ve Yönetim Biçimleri
5. Ütopyalar
6. Küreselleşme ve Sorunları

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Siyaset Felsefesinin Konusu: Siyaset felsefesinin ilgi alanları, nesnesi ya da konusu ele alınacaktır.
2. Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları: Siyaset (politika), devlet, yönetim, hukuk, yasa, adalet, egemenlik, iktidar, yurttaş, birey gibi kavramlar incelenecektir.

3. Siyaset Felsefesinin Temel Sorunları: Siyaset felsefesinin ele aldığı temel sorunlar işlenecektir.
 - a. Devlet ve Meşruiyet Sorunu: Devletin ne olduğu, devletin amaçları, devletin meşruluğunun koşulları gibi sorunlar incelenecektir.
 - b. İktidar ve Egemenlik Sorunu: İktidarın ne olduğu, meşruluğu, araçları ile egemenlik arasındaki ilişki ele alınacaktır.
 - c. Yasa, Hukuk Ve Adalet Sorunu: İktidar ile egemenlik kavramlarının zorunlu olarak belirli bir temelde ele alınmaları gerektiğinden, bu gerekliliği karşılayacak olan hukuk, yasa ve adalet kavramları ve bu kavramlara ilişkin tarihsel sorunlar ortaya konulacaktır.
 - d. Yurttaş ve Birey Sorunu: Devletin temel unsurlarından olan yurttaşın ne olduğu ele alınarak, bireyden farkı ortaya konulacak ve devlet ile yurttaş ve birey ilişkisi ile devletle olan ilişkisinde yurttaş ile bireyin konumuyla ilgili sorunlar incelenecektir.
4. Devlet ve Yönetim Biçimleri: Her devlet belirli bir yönetim biçimine sahiptir. Bu yönetim biçimlerinin özellikleri ortaya konulacak ve yönetim biçimleriyle ilgili tartışılan sorunlar incelenecektir.
5. Ütopyalar: Olgusal devlet biçimlerinin sorunlarından hareketle, olması gereken ya da olması arzulanan devlet biçimlerini tasvir eden çeşitli ütopyalar incelenecektir. Bunun yanı sıra olmaması gereken ya da istenmeyen durumları gösteren distopyalar ele alınacaktır.
6. Küreselleşme ve Sorunları: Çağımızın temel olgularından biri olan küreselleşmenin devlet ve yönetim açısından yarattığı sorunlar ve bu sorunların evrensel görünüşleri ortaya konulacaktır.

Altıncı ünite olan Sanat Felsefesi ünitesi, diğer ünitelerde karşılaşılan sorunların yanısıra, çok daha vahim sorunlar barındırıyor. Her şeyden önce bu ünite de sorun odaklı değildir ve bu nedenle konuların adları çerçevesinde yapılandırılmış bir üniteyle karşılaşmıyoruz. Bunun yerine konulara dair bazı dağınık, düzensiz ve muğlak açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamalarda şunlar söyleniyor: **“Bu ünite, felsefe açısından sanatın ne olduğu, güzelliğin kaynağı, sanata ve sanatçıya etki eden unsurlar, sanat eserinin nitelikleri, ortak estetik yargıların olup olmadığı konularıyla sanat nedir, sanatçı kimdir, güzel nedir gibi kavram bilgisiyle birlikte, estetik ve sanat felsefesi farkı programa yansıtılmıştır. “Sanat nedir?” sorusuna verilen farklı cevaplara yer verilmiştir.”** Açıklamanın organize edilişi ve ifade edilişindeki sorunlar, deyim yerindeyse, can sıkıcı. Cümle **“felsefi açıdan sanatın ne olduğuyla başlıyorsanat nedir, sanatçı kimdir... gibi kavram bilgisiyle birlikte estetik ve sanat felsefesi farkı programa yansıtılmıştır”** denilerek baştan sona gramer ve anlam hatalarıyla doludur. “Sanatın ne olduğu” ile başlayıp, “sanat nedir” diye devam edip bağlanan garip bir cümle... Ayrıca cümlelerin bütünü de sorundur. Bunun dışında, cümledeki dil sorunları hesaba katılmadan bakıldığında, sanat felsefesinin hem temel önemli sorunlarına değinilmiyor hem de değinilen sorunlardan bazıları aslında sanat felsefesinde tartışılan sorunları değildir. Her şeyden önce, sanat felsefesinin temel kavramları ve temel sorunları hiç anılmıyor. Sanat felsefesi kuramlarından hiç söz

edilmiyor. Dahası sanat felsefesi tarihinde “güzelliğin kaynağı” sorusundan çok, “güzellik nedir?” sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Üstelik “sanatçıya etki eden unsurlar” gibi aslında psikolojik ve sosyolojik açıklamalar ya da araştırmalar gerektiren konular üniteye yer almaktadır. Böylece neredeyse felsefe, psikolojizme ve sosyolojizme indirgenmektedir. Bunun yanı sıra, ele alınması gerektiği söylenen konular arasında herhangi bir bağlantı kurulmamaktadır. Önce “güzelliğin kaynağı”, “sanat ve sanatçıya etki eden unsurlar”, “sanat eserlerinin nitelikler”, “ortak estetik yargılar” konuları ele alındıktan sonra “sanat nedir?” konusu ele alınıyor. Oysa sanatın ne olduğu belirlenmeden, ne güzelliğin neliği, ne estetik yargıların özneliliği ve nesneliliği gibi konular ele alınabilir.

Bu eksiklikler ve tespitler göz önünde bulundurulduğunda, sanat felsefesi ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

6. Ünite: Estetik – Sanat Felsefesi

1. Estetiğin Konusu
2. Estetiğin Temel Kavramları
3. Estetiğin Temel Sorunları
 - a) Sanatın Neliği Sorunu
 - b) Estetik Yargılar Sorunu
 - c) Güzellik Sorunu
 - d) Sanat Eserinin İşlevi
4. Estetik Kuramlar
 - a) Platon
 - b) Aristoteles
 - c) Kant
 - d) Croce
 - e) Gadamer

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Estetiğin Konusu: Felsefenin bir disiplini olarak estetiğin, sanatın neliği, sanatın amacı, sanat ile güzellik arasındaki ilişki, estetik yargıların özneliliği ve nesneliliği sorunu gibi konuları incelediği ortaya konulacaktır.
2. Estetiğin Temel Kavramları: Estetik, Sanat Felsefesi, Sanat Eseri, Güzeli, Hoş, Yüce gibi kavramlar ele alınacaktır.
3. Estetiğin Temel Sorunları:
 - e) Sanatın Neliği Sorunu: Sanatın gerçekliği imgeler aracılığıyla yeniden üretme etkinliği olduğu ve amacının insanı, yaşamı, insanın ilişkilerini, dünya içindeki yerini ele almak, bunları farklı

boyutlarıyla betimlemek, bunları zaman ve mekanın dar sınırlarının dışında bütünsel olarak göstermek olduğu ele alınacaktır. Sanatın insana, insanı ve yaşamını tanıtmak olduğu ifade edilecektir.

- f) Estetik Yargılar Sorunu: İnsan, yaşam ve dünya ile ilgilenen bir etkinlik olarak sanatın belirli türden bir bilgi olduğu, bu bilgilerin estetik yargılar adı altında incelendiği, bu yargıların bilgisel bir niteliği olduğu, bu niteliğin onların öznelliği ve nesnelliği soruyla ilgili olduğu ele alınacaktır. Bu konular Platon, Aristoteles, Kant, Croce gibi filozoflardan hareketle incelenecektir.
- g) Güzellik Sorunu: Güzelliğin neliği, güzelliğin duysal olup olmadığı, güzel ile yüce arasındaki ayırım, güzel ile hoş arasındaki ilişki incelenecektir. Bu anlamda güzellik ile ahlaki iyilik ilişkisi ele alınacaktır. Güzelin yüceden ve hoştan farklı yönleri irdelenecektir. Burada da Platon, Aristoteles, Kant, Gadamer gibi filozofların eserlerinden hareket edilecektir.
- h) Sanat Eserinin İşlevi Sorunu: Sanat eserinin işlevinin haz mı yoksa bilgi mi vermek olduğu ve ahlaki bir boyutunun olup olmadığı konusu ele alınacaktır.

4. Estetik Kuramlar

- a) Platon: *Devlet*, *Yasalar*, *Ion*, *Apologia*, *Büyük Hippias* diyaloglarından hareketle Platoncu kuram özellikle *mimesis* kavramı çerçevesinde işlenecektir. Burada sanatın bilgisel değeri, sanatın ahlaksal boyutu ve sanatın toplum üzerindeki etkilerine değinilmektedir.
- b) Aristoteles: *Poetika* ve *Retorik* eserlerinden hareketle özellikle *katharsis* kavramı çerçevesinde sanatın insan yaşamındaki işlevleri konu edilmektedir. Bu anlamda sanatsal türler olarak Tragedya ve Komedyası üzerinde durulmakta ve bu türlerin insan ve yaşam üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.
- c) Kant: *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nden hareketle özellikle güzelliğin nitelik, nicelik, kiplik ve ilişki bağlamlarında farklı anlamları içerdiği ele alınmaktadır. Bunun dışında burada ahlaki yargıların öznel yargılar olmasına rağmen, evrensel bildirimde bulunan yargılar olduğu ifade edilmektedir.
- d) Croce: *Estetik* eserinden hareketle sanat ve güzellik sorunu işlenerek, sanatın neyi, neden ve nasıl işlediği ve bunlarla yaşam üstündeki etkisi ele alınmaktadır.
- e) Gadamer: *Hakikat ve Yöntem* ile *Güzelliğin Güncelliği* eserlerinden hareketle sanat ve bilgi konusuna ele alınarak, sanatın belirli türden bir hakikat içerdiği ve bu hakikatin bilimsel hakikatten daha değersiz olmadığı incelenmektedir.

Yedinci ünite olan Bilim Felsefesi ünitesi de benzer sorunlarla yüklüdür. Aynı şekilde bu ünite de konuların adları ve sıralanışı olmaksızın dağınık ve muğlak açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamalarda şunlar belirtiliyor: **“Bu ünite de bilime felsefi açıdan bakış, bilimin tarihsel gelişimi, çağdaş bilim felsefesinin tartışmaları, bilimsel bilgiye ulaşmada bilimsel yöntemin rolü, felsefe ve bilim arasındaki ilişki, yaşamla bilim arasındaki ilişki konularıyla birlikte bilim kavramı, felsefi bir tavırla ele alınarak bilim ve felsefe ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bilim felsefesinin temel kavramları ve problemleri farklı açılardan ele alınarak bilim kuramları ve görüşleri üzerinde durulmuştur. Bilimi, bitmiş bir faaliyet veya devam eden bir süreç olarak ele alan felsefi kuramlar analiz edilmiştir.”** Yine oldukça belirsiz, oldukça muğlak ve oldukça dağınık açıklamalar. Her şeyden önce, bilim felsefesinin konusu, amacı, bilim felsefesinin temel kavramları ve sorunları ele alınmıyor. Bu konular ele alınmayınca da yolun başından değil, ortasından hareket ediliyor. Bu nedenle ele alınan konular dağınık kalıyor. Bu konular ele alınmadığı gibi, ele alındığı söylenen tüm konulardan önce yer alması gereken “bilimin neliği” konusu geçiliyor. Haliyle ne olduğu bilinmeyen ya da yeterince tartışılmayan bir alanda başka ne tür konuların ele alınacağı da rasgele belirleniyor. En basitinden ne olduğu konusunda tartışma yapılmamış bir alanın nasıl bir yöneme sahip olduğu belirlenemez. Öyleyse bilimin neliğinden sonra, bilimi bilim yapan temel öğelerden biri olan “bilimsel yöntem” konusuna dair tartışmalar ele alınmalı. Bu konulardan sonra ise, bu yöntem aracılığıyla ortaya konulan bir bilgi türü olarak “bilimsel bilginin niteliği” ve “bilimin değeri” konuları ele alınmalı. Ve son olarak bunlarla bağlantılı olarak bilimin insan yaşamı üzerinde etkileri ele alınmalıdır.

Bu sorunlar ve tespitler göz önüne alındığından, bilim felsefesi ünitesinin ünitesinin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

7.Ünite: Bilim Felsefesi

1. Bilim Felsefesinin Konusu
2. Bilim Felsefesinin Temel Kavramları
3. Bilim Felsefesinin Temel Sorunları
 - a) Bilimin Neliği Sorunu
 - b) Bilimde Yöntem Sorunu
 - c) Bilimde Kesinlik Sorunu
 - d) Bilimin Değeri Sorunu
4. Bilim – Felsefe ilişkisi

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Bilim Felsefesinin Konusu: Bilim felsefesi, en basit haliyle bilim üstüne düşünmedir. Bilim, son bir kaç yüzyıldır belki de üzerinde en çok durulan, en çok tartışılan ve insan yaşamını derinden etkileyen bir bilgi etkinliğidir. Bilim üstüne düşünme ise felsefenin kendi tarzında yürüttüğü bir düşünme etkinliğidir. Bilim nedir, bilimsel yöntem nedir, bilimsel yasa nedir, bilimsel düşünce ne türden bir düşünmedir, bilimin değeri ve sonucu nedir? gibi sorular bilim adamının, bilim yaparken üzerinde durmadığı, ancak bilim felsefesinin alanına giren sorulardır.

2. Bilim Felsefesinin Temel Kavramları: Bilim felsefesi konuları işlenirken ele alınan temel kavramlar şunlardır: Bilimsel bilgi, gözlem, varsayım, kanıtlama, bilimsel yöntem, bilimsel yasa, bilimsel kuram, bilimsel öndeyi ve teknoloji.

3. Bilim Felsefesinin Temel Sorunları: Bu bölümde bilim felsefesinin ele alıp sorguladığı sorunlar verilir

a) Bilimin Neliği Sorunu: Bilimin ne olduğu, billimsellik ölçütünden ve bilim olan ile olmayana dair sınırdan hareketle incelenecektir. Bilimi bilim yapan niteliklerin neler olduğu ortaya konulacaktır. Bilimsel çalışma, belli bir yöntem (bilimsel yöntem) izleyerek yapılan sistemli bir organizasyondur. Bilimsel bilgi, rastgele elde edilebilen bir bilgi değildir. Bilimsel olan ve bilimin alanına giren ile bilimsel olmayan birbirlerinden ayrılabilirdir. Bu kısımda ayrıca ürün olarak bilim ile etkinlik olarak bilim anlayışları ele alınacaktır. Klasik bilim anlayışı olarak da bilinen “ürün olarak” bilim yaklaşımında, bilimsel çalışmanın daha çok sonuçlarıyla ilgilenilir. Bu anlayışa göre, bir sonuç olarak bilim ilerleme özelliğine sahiptir. Bilimsel bilgi tarih boyunca birikmiş, artmış bir bilgidir. Bilimsel bilgi herkese açıktır. Bilim olgulara dayalıdır. Bilimsel bilgi onu üreten insandan bağımsız olarak, nesnel bir alana aittir. Hiçbir bilimsel bilgi mutlak değildir. Bilimsel bilgi tutarlıdır. Bilim bize geleceğe ilişkin bilgi verme iddiasını da taşır ve bu nedenle de öndeyilerde bulunur. En önemli temsilcisi Thomas Kuhn ve Stephan Toulmin olan, etkinlik olarak bilim yaklaşımına göre ise, bilim salt rasyonal bir faaliyet değildir. Bilimsel faaliyet, içinde zaman zaman bilim dışı öğeleri de barındırır. Bilim, sadece ortaya çıkmış bir sonuç değil, bir etkinlikler toplamıdır. Bilimin anlaşılması, bilim adamlarının psikolojisiyle, bilimin ortaya çıktığı zamanki topluluğun özellikleriyle de ilgilidir. Bilim, bir anlamda bilim adamlarının bir etkinliğidir. Bunun yanı sıra bu bölümde bilimlerin sınıflandırılması incelenecektir. Nesnelere göre, başka bir deyişle ele aldıkları konularına göre bilimler temel olarak iki sınıfa ayrılırlar: olgusal bilimler ve formel bilimler. Olgusal bilimler ise, nesnesinin niteliğine göre, doğa bilimleri ve insan ya da kültür bilimleri olarak ayrılırlar. Formel bilimler, nesnesi olgusal olmayan, buna karşın insan aklının ortaya koyduğu çeşitli formlar, düşünsel ilişkiler olan mantık ve matematik gibi bilimlerdir. Doğa bilimleri, konusu doğa ve doğadaki nedensel ilişkiler olan Fizik, kimya, biyoloji, astronomi, jeoloji gibi bilimlerdir. İnsan ya da kültür bilimleri ise, konusu, insan, toplum, tarih ve kültür olan sosyoloji, ekonomi, siyaset, tarih gibi bilimlerdir.

b) Bilimde Yöntem sorunu: Nesnelere göre gruplandırdığımız bilimler aynı zamanda temel yöntemleri bakımından da birbirlerinden ayrılırlar. Doğa bilimlerinin temel yöntemi tümevarım, Formel bilimlerin ise tümdengelimdir. İnsan bilimleri bu iki yöntemden farklı olarak daha çok anlamaya ve açıklamaya dayalı birer bilgi etkinlikleridir.

c) Bilimde kesinlik sorunu: Bilimsel bilgi her zaman değişmeye açık bir bilgidir. Bilimsel olarak doğru kabul edilen bir bilginin, bir zaman sonra yanlışlanarak ortadan kalkması, bilimsel bilgiye karşı bir güvensizlik oluşturmaz, çünkü bu, bilimin doğasından gelen bir özelliktir.

Sonuçlarının kesinliği bakımından bu üç yöntem de felsefe tartışmalarının odağında yer almıştır. Özellikle de doğa bilimlerinin temel yöntemi olan tümevarım yöntemi üzerinde yoğun tartışmalar yapılmıştır. Reichenbach öncülüğünde bir grup felsefeci tümevarım yönteminin sonuçlarının istatistiksel bir kesinlik değeri taşıdığını iddia etmişlerdir. Deney sayısının çokluğu, kesinlik derecesini de artırır şeklinde özetlenebilecek bu görüşe Karl Popper karşı çıkmıştır. Ona göre,

istatistiksel değeri ne olursa olsun sonuç değişmez. Bilimsel bir bilgi asla yüzde yüz kesinlik değeriyle doğrulanamaz. Popper'a göre bilimsel bir önerme yanlışlanabilir olmalıdır.

d) Bilimin Değeri Sorunu: Bilimin değeri, pratik, etik ve entellektüel bakımdan ele alınabilir. Bilimin pratik değeri, onun gündelik yaşantımızda sağladığı ve bugün kimsenin tartışma konusu yapamayacağı başarılarıdır. Etik değeri ise, üzerinde en çok durulan konudur. Bilimin bütün olumlu sonuçlarıyla birlikte, insan yaşamına olumsuz bir takım özellikleri soktuğu da tartışılmaz. Bunların başında savaş teknolojileri ve çevre sorunları sayılabilir. Günümüzde bunlara genetik bilimindeki gelişmeleri de ekleyebiliriz. Entellektüel değeri ise onun Aristoteles'in deyimiyle, 'bilmek için bilme' ihtiyacımızı karşılayıp bizim merakımızı gidermesidir. Bütün bunlar bilimin değeri ve sonuçları hakkında bizleri tartışmaya ve düşünmeye davet eder.

4. Bilim – Felsefe ilişkisi: Bugün bilimin değeri ve sonuçları tartışılırken en çok üzerinde durulan konu, bilimin asla felsefesiz olamayacağıdır. Bilimlerin birer birer felsefeden kopup en parıltılı dönemlerini geçirdikleri zamanlardan sonra, felsefenin konusuz kaldığı bu yüzden olaksa felsefenin de bilim olması gerektiği yolundaki düşünceler artık geride kalmıştır. Bugün, bilim için felsefenin, kendine özgü sorunları ele alış tarzıyla ne kadar vazgeçilmez olduğu daha net anlaşılmaktadır.

Son olarak **sekizinci ünite** olan Din Felsefesi ünitesine bakalım. Programa yaklaşım sorunlu olunca herhangi bir ünitenin sorunsuz olması beklenemez. Dahası yaklaşım genel bir çerçeve olduğundan, yaklaşımdaki temel sorun, bir şekilde ünitelerde benzer sorunlar yaratır. Bu nedenle bu ünitedeki sorunlar, diğer ünitelerdeki sorunlardan özce pek farklı olmayacaktır. Diğer ünitelerde olduğu gibi bu ünite de konuların adları çerçevesinde yapılmış bir konu planlaması söz konusu değildir. Ve yine aynı şekilde diğer ünitelerde olduğu gibi burada da konular adına bazı açıklamalarla karşılaşıyoruz. Bu açıklamalarda şöyle deniliyor: “Bu ünite de din felsefesinin konusu, dine felsefi açıdan yaklaşım, din felsefesinin temel problemleri, din ve akıl ilişkisi, Tanrı hakkındaki görüşlerin temel özellikleri konularıyla dinin ne anlama geldiği, din ile felsefe arasındaki benzerlik ve farklılıklar, teoloji ve felsefe ilişkisi karşılaştırmalı olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca din felsefesinin en önemli problemlerinden biri olan Tanrı hakkındaki görüşlere de bu ünite de yer verilmiştir.” Burada Din Felsefesi ünitesinin konusuna değinilerek diğer ünitelerdeki eksikliklerden biri elenmesine rağmen, din felsefesinin temel kavramları, kader ve özgürlük sorunu gibi önemli konulara değinilmiyor. Bunun dışında ele alınan konular tamamen rasgele belirlenmiştir. Sözgelimi ilkin “din ve akıl ilişkisi”, “din ile felsefe arasındaki benzerlikler ve farklılıklar”, “teoloji ve felsefe ilişkisine” değiniliyor. Oysa din felsefesinin temel sorunu Tanrı'nın varlığı ve yokluğuna dairdir. Bu nedenle bu konu ele alınmadan sözü edilen konular ele alınamaz. Zira bu konular Tanrı'nın varlığına ve yokluğuna ilişkin tartışmalara dair bazı tespitlere gereksinim duyar.

Buna göre bu ünitenin alt başlıkları şu şekilde olmalıdır:

8.Ünite: Din Felsefesi

1. Din Felsefesinin Konusu
2. Din Felsefesinin Temel Kavramları
3. Din Felsefesinin Temel Sorunları
 - a) Dinin Kaynağı Sorunu
 - b) Tanrı Kavramına İlişkin Sorunlar
 - I.Tanrının Varlığı Lehindeki Kanıtlar
 - Teleolojik Kanıt
 - İlk Neden Kanıtı
 - Ontolojik Kanıt
 - II. Ateizm ve Tanrının Varlığına İlişkin Kanıtlara Yönelik Eleştiriler
 - Kötülük ve Acı Sorunu
 - Ahlaki Gerekçeler Kanıtı
 - III. Tanrının Varlığının ya da Yokluğunun Bilinemeyeceği Görüşü
 - Agnostisizm (Bilinemezcilik)
 - c) Kader ve Özgürlük

Bu ünite alt başlıklarının içerikleri de aşağıdaki gibi programda ver almalıdır:

1. Din Felsefesinin Konusu: İnsanlığın en eski kurumlarından biri olan din üzerine felsefe yapma, felsefi düşünmenin en başından beri vardır. En basit anlamıyla din felsefesi, din hakkında, dinin ortaya koyduğu iddalar ve temel kavramları hakkında felsefi yöntemle düşünmedir. Teoloji de tıpkı din felsefesi gibi Tanrı ve din konularını ele almakla birlikte, inanca dayanması bakımından din felsefesinden ayrılır. Teoloji, inanca dayalı olarak, inancın sınırları içinde kalarak, dinin kavram ve sorunlarını açıklamaya, dini temellendirmeye çalışır. Din felsefesi her şeyden önce, inançtan bağımsız, akla dayalı, eleştirel bir etkinliktir.
2. Din Felsefesinin Temel Kavramları: Din felsefesinin temel kavramları şunlardır: Tanrı, vahiy, iman, inanç, kutsal, yüce, ibadet, teoloji, kader, mucize.
3. Din Felsefesinin Temel Sorunları
4. Dinin Kaynağı Sorunu: Din, insanın ne türden bir gereksinimine karşılık var olmuştur? Tarihsel olarak bakıldığında pek çok değişik görünüme sahip olan dinin kaynağıyla ilgili de birbirinden farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu farklı açıklamalar aynı zamanda dinin tanımı konusunda da farklılıklara neden olur. Marx, Durkheim ve Weber sosyolojik bir bakışla dinin kaynağını açıklamaya yönelmişlerdir.
 - a. Tanrı Kavramına İlişkin Sorunlar: Tanrısız dinler de söz konusu olmakla birlikte, Tanrı kavramı din felsefesinin ilk akla gelen kavramlarından biridir. Tanrılı dinlerde, Tanrıya ait birçok temel niteliğin ortak olduğunu söyleyebiliriz: Tanrı vardır, tektir, yaratandır, güçlüdür, bilir, iyidir, merhametli ve adildir vb. Bununla birlikte Tanrı anlayışları arasında önemli farklılıklar da vardır.

Farklı Tanrı Anlayışları

Teizm (Tanrıçılık): Teizme göre, doğanın üstünde ve ötesinde ona aşkın bir varlık olan Tanrı, evreni yaratmakla kalmamış onu sürekli olarak belirlemektedir. Onun bilgisi ve isteği olmadan evrende hiçbir şey olamaz. Olup biten her olayın nedeni bizzat Tanrı iradesidir.

Deizm (Yaradancılık): Deizme göre, Tanrı evreni kusursuz bir şekilde yarattıktan ve ona ilk hareketi verdikten sonra evrenin dışına çekilmiştir. Tanrı, evrende olup biten olaylara müdahale etmez.

Panteizm (Tümtanrıçılık): Tanrı evrenin içindedir. O, doğanın kendisi, doğanın bir parçasıdır. Tanrı var olan tek gerçekliktir. Evrendeki en küçük parçada Tanrı'yı bulmak mümkündür.

- b. Tanrı Kanıtları: Tanrı'yla ilgili olarak en çok üzerinde durulan konu ise onun varlığıyla ilgilidir. Tanrının bir kanıtı ihtiyaç duyulmadan onun bir inanma konusu olduğunu düşünen insanların yanında, Tanrı'nın varlığının akılsal yollarla kanıtlanabileceği görüşünü taşıyan filozoflar da vardır.

I. Tanrının Varlığına İlişkin Kanıtlar

i. Evrendeki düzenden hareket eden kanıt: Teleolojik Kanıt

Evrendeki bu kusursuz yapının bir yapıcısı, bir meydana getiricisi, bir yaratıcı olmalıdır. İşte bu dev sistemin yapıcısı ancak buna gücü yetecek bir varlık olabilir. Bu varlık Tanrı'dır.

ii. İlk Neden Kanıtı: Kozmolojik Kanıt

Doğadaki nedensellik zinciri sonsuza kadar gidemez. Bir yerde durması gerekir. Başlangıçta, hiçbir şey yokken var olan ve kendisinin bir nedeni olmayan varlık Tanrı'dır.

iii. Tanrı kavramından hareket eden kanıt: Ontolojik Kanıt

Tanrı kavramını analiz ettiğimizde, onun en mükemmel, en yüksek, en akıllı ve düşünebileceğimiz bütün olumlu özellikleri üzerinde toplamış bir kavram olarak düşünürüz. Bütün bu özellikleri üzerinde toplamış bir kavramın aynı zamanda var olması gerekir. Çünkü var olmamak bir eksiklik, bir yoksunluktur ki, bu Tanrı için düşünülemez.

II. Ateizm ve Tanrının Varlığına İlişkin Kanıtlara Yönelik Eleştiriler

Ateizm (Tanrıtanımazlık)

Tanrı'nın varlığını çeşitli gerekçelere dayanarak kabul etmeyen görüşe ateizm denir. Her ne biçimde olursa olsun bir Tanrı'nın olmadığını ve olamayacağını düşünen ateistlerin çeşitli gerekçeleri vardır.

- Kötülük Ve Acı Sorunu

Dünyada bu kadar acı varken Tanrı'nın varlığını açıklamak nasıl olanaklı olacaktır? Tanrı her şeyi gören, bilen, her şeye gücü yeten, ahlaksal olarak kusursuz bir varlık olduğuna göre, bu durum da onun isteği doğrultusundadır. Bu Tanrı'nın nitelikleriyle uyuşmaz. Bu durum onun isteği dışında oluyorsa eğer bu durum da Tanrı'nın nitelikleriyle uyuşmaz.

- Ahlaki Gerekçeler Kanıtı

En önemli temsilcisi J.P. Sartre olan Varoluşçu akıma göre, insanın Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir özü yoktur. Eğer bir Tanrı olsaydı ve insanın eylemlerini önceden belirlemiş olsaydı o zaman ahlaksal sorumluluk diye bir şey kalmazdı. Sartre'a göre insan özgür seçimleriyle kendi özünü kendi yapar.

III. Tanrının Varlığının Ya Da Yokluğunun Bilinemeyeceği Görüşü

- Agnostisizm (Bilinemezcilik)

Tanrının varlığıyla ilgili olarak bir yargıda bulunmamak (vardır veya yoktur dememek) gerektiğini iddia eden görüş.

- c. Kader ve Özgürlük: Tanrı varsa, insan özgür müdür? Eğer, yaşantımız süresince başımıza gelecekler önceden belirlenmişse, bu durumda bizim ahlaki seçimlerimizin anlamı ne olacaktır? Öte yandan kader varsa, insan yapıp ettiklerinden nasıl sorumlu tutulabilecektir? Bütün bu sorular, kader ve özgürlük tartışmasının sorularıdır. Bu soruna dinlerin ve filozofların farklı yaklaşımları vardır.

c) Konuların İşlenişine ve Hedeflerine (Kazanım, Etkinlik, Açıklamalar ile Seçilen Metinler) İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bu bölümde öncelikle kazanımlar, etkinlikler ve açıklamalar konusunda karşımıza çıkan içeriksel sorunlar Eğitim Bilimi açısında görülen barzi teknik/biçimsel sorunlarla birlikte ele alınacaktır. Ardında seçilen metinlere ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır:

i) Kazanımlar, Etkinlikler ve Açıklamalar

I. Ünite: Felsefeye Giriş

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
Bu ünite ile öğrenciler; 1. Felsefenin ne demek olduğunu sorgular. 2. Felsefenin anlamını açıklar.	□ Felsefe Nedir? Ne İçindir? Neye Yarar?	[!] Felsefe kavramının kökeni ve filozoflara göre farklı tanımlarının yapıldığı vurgulanmalıdır.

- 1. ve 2. kazanımlar üst düzey bir kazanım seçilerek tek kazanım haline getirilebilirdi. Felsefenin ne (demek) olduğu, felsefenin anlamı demektir.
- Bu kazanımlara ilişkin verilen metinle ilgili sorular sadece metni anlama düzeyine karşılık gelmektedir. Metne ilişkin soruların cevaplanmasından sonra öğretmenin felsefe kelimesinin etimolojik açıklamasını yapıp filozofların farklı tanımları olduğunu belirtmesi ile sona eren etkinlik, öğrencide sorgulamaya yönelik bir kazanım oluşmasına yetmeyecektir. Bu etkinlik yalnızca öğrencinin verilen metindeki felsefeye ilişkin görüşleri anlamasına yol açacaktır, bu da önemlidir, ama bu etkinlikten bir sorgulama kazanımı beklenmemelidir.

3. Hikmet kavramını fark eder. 4. Felsefe ve hikmet arasında bağ kurar.	□ Felsefe ve Hikmet	[!] Hikmet kavramının kökeni belirtilip kadim düşünce çevrelerindeki (Hint, Çin, Pers, Yunan, Türk vb.) yansılarını kısaca vurgulanmalıdır. [!] Felsefe ve hikmet arasındaki etkileşim ve ilişki açıklanmalıdır.
--	--	---

- Bu kazanımların içeriksel eleştirileri (Felsefe ve Hikmet kavramları bağlamında) daha önce yapılmıştır.
- “Fark eder” ve “bağ kurar” ifadeleri kazanım ifadeleri olarak uygun değildir. “fark eder” kazanımı ölçmeye uygun değildir ve “bağ kurar” yerine “ kavramları arasında ilişki kurar” ifadesi kullanılabilir.

- Açıklama bölümü (kadim düşünce çevreleri, bu çevrelerdeki hikmet kavramının yansısı vb) daha da kafa karıştırıcı niteliktedir. (Bu ifade çıkarılmıştır. Yerine şu ifade kalmıştır)
- Etkinlik metni olarak verilen Ali Öztürk'e ait "İmajoloji, Felsefe ve Hikmet" metni bırakalım öğrencileri, felsefe öğretmenlerinin de kavrayamayacağı, felsefi dile uzak, kişiye ait özel bir terminolojiye (örneğin, imajoloji, karesel bilgilenme vb.) dayanan bir metindir. Bu durum, öğrenciyi ve öğretmeni Ali Öztürk'ü kavramaya yönelik araştırmaya, hatta metin yazarının başkalarından aldığı yine kişilerin özel anlam yükledikleri kavramları (örneğin kaynakçalar bölümündeki Hacı Mustafa Açıkoz'e ait eserlerden yola çıkarak ona ait olduğu düşünülebilecek olan metindeki "akıl hamalı "homo skeptikus", "akıl hamaliyeliği tarihi", "Tevhidi Kozmik Holizm" vb. kavramları) ve düşünce sistematiğini araştırmaya yöneltecektir. Her iki yazarın eserleri, kullandıkları dil ve kavramlar dikkate alındığında bu araştırmanın öğrenciye ve öğretmene eziyetten başka bir işe yaramayacağı açıktır. Felsefeyle ilk kez karşılaşan öğrencilerin daha felsefe dersinin ikinci ders saatinde bu etkinlikle karşılaşması anlaşılır gibi değildir.

5. Felsefenin soruları, disiplinleri hakkında bilgi sahibi olur.		[!] Felsefenin ilgilendiği konular, soruları, temel disiplinleri kısaca tanıtılmalıdır. Hangi soruların hangi disiplinlerin içinde değerlendirileceği vurgulanmalıdır. Geçmişten geleceğe felsefenin fonksiyonuna değinilmelidir.
--	--	---

- "...bilgi sahibi olur", bir kazanım ifadesi değildir.
- "Geçmişten geleceğe felsefenin fonksiyonuna değinilmelidir." uyarısının bu kazanıma ilişkin bir etkinlikte olması uygun değildir.

6. Felsefi düşüncenin niteliklerini fark eder.		[!] Felsefenin sorgulama, şüphe duyma, merak etme, eleştirme, öznellik vb. nitelikleri vurgulanmalıdır. [!] Felsefenin soru sorma dinamizmine bağlı bir etkinlik olduğu ve bu sebeple felsefede cevaplardan çok soruların önemli olduğu vurgulanmalıdır. [!] "Bir felsefe sorusu nedir, felsefede temellendirme nedir?" soruları vurgulanmalıdır.
--	--	---

- Açıklamada sıralanan nitelikler felsefi düşüncenin ayırt edici temel nitelikleri değildir. Sorgulama ve eleştirme, sadece felsefeye özgü nitelikler değildir. Örneğin bilim için de geçerlidir. Felsefi düşüncenin niteliği olarak sunulan "şüphe" ve "merak" nitelikleri aslında, bir etkinliğin değil, öznenin taşıdığı çeşitli bilişsel edimlerdir. Bu nedenle felsefeyle doğrudan ilgili olmaktan çok, hangi alan olursa olsun, bilgi ortaya koyan etkinliklerle ciddi biçimde uğraşan her insanda görülürler. Bu nedenle yalnızca filozof değil, bilim insanı da sanatçı da merak ve şüphe eder. Ayrıca neye ilişkin, ne tür bir "şüphe" ve "merak"tan bahsedildiği belli değildir. Felsefenin öznellik niteliğine sahip olduğu görüşü yanlış bir düşünceye dayanmaktadır. İkinci açıklamada"

felsefede cevaplardan çok soruların önemli olduğu” görüşü felsefeyi öznel bir etkinlik olarak gören bu anlayışın bir ürünüdür.

7. Felsefede tutarlılığın önemini fark eder.		[!] Felsefe sistemlerinin birbirleri ile ilişkilendirildiğinde birinin diğerine göre doğru ya da yanlış olmadığı, önemli olanın sistemin tutarlılığı olduğu vurgulanmalıdır. [!] Felsefe sorularına verilen cevapların birbirinden farklı olabileceği ancak felsefe önermeleri doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen önermeler olmadığı için bunun herhangi bir cevabın doğru ya da yanlış olduğu anlamını taşımadığı, sistemin tutarlılığının önemli olduğu vurgulanır.
--	--	---

- Açıklamalar sorunlarla doludur. Bu açıklamaların aksine, programa yaklaşım kısmına dair değerlendirmelerde de değinildiği gibi, felsefede doğru ve yanlışlar vardır; tutarlılık ise felsefenin gerekli, ama yeterli olmayan bir özelliğidir.

8. Hayatın anlamlandırılmasında felsefenin rolünü sorgular.	Felsefeyi takdimimdir	[!] Hayatın anlamına dair felsefi sorulara ve cevaplarına örnekler verilmelidir. [!] İnsanın evrende kendini ve diğer varlıkları anlamlandırmaya çalışmasında felsefenin rolüne değinilmelidir.
---	------------------------------	---

- Açıklamalardaki “insanın kendini anlamlandırması”, “diğer varlıkları anlamlandırması” ifadeleri açık değildir.
- Etkinlik metni daha önce değerlendirilmiştir. Metinle ilgili sorular, yalnızca metni anlamaya yönelik bir düzeydedir.

9. Felsefe açısından dilin önemini anlar.	Dilin Anlamı	[!] Felsefi etkinlikte dilin önemi, kavramlar ağı oluşturmadaki rolü ve bir iletişim aracı olduğu vurgulanmalıdır. Dil, anlam ve anlama ilişkisine değinilmelidir. ☐ Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
---	---------------------	--

- “..... anlar” kazanım ifadesi değildir, ama “Dilin Anlamı” etkinliğinde aynı kazanım “... değerlendirir” şeklinde yer almaktadır.
- Birinci ünitenin son kazanımında ölçme ve değerlendirmeye ilgili yapılan açıklamanın dokuzuncu kazanıma mı, yoksa üniteadaki tüm kazanımlara mı ilişkin olduğu belli değildir.

II. Ünite: Bilgi Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
1. Bilginin oluşum süreci ve bilgi eylemini oluşturan öğelerin farkına varır.		[!] Bilginin unsurları olan özne-nesne ilişkisinden hareketle bilginin tanımına ulaşılmalıdır (Bilginin oluşum süreci psikolojideki öğrenme süreçleri ile karıştırılmadan ele alınmalıdır.). [!] Özne-nesne ilişkisini kuran bağlara (bilgi akt'larına) özellikle yer verilip açıklanmalıdır.

- “..... farkına varmak”, kazanım ifadesi değildir.
- Kazanım açık değildir. “Bilgi eylemi” kavramı “.... eylemi oluşturan öğeler” ifadesi muğlaktır.

2. Bilgi türlerini ayırt eder	Bilgi Türleri	[!] Bilgi türlerinden olan gündelik, dinsel, teknik, sanatsal, bilimsel ve felsefi bilgi karşılaştırmalı olarak açıklanmalıdır.
-------------------------------	----------------------	--

- Açıklamalar bölümü ve “Bilgi Türleri” metnindeki içerik daha önce değerlendirilmiştir.
- Metne ilişkin sorular yine anlama düzeyiyle sınırlıdır.

3. Doğruluk ve gerçeklik arasındaki farkı anlar		[!] Doğru, gerçek kavramları karşılaştırılarak açıklanmalı, Doğru, gerçek gibi nitelermelerin bilimin önermeleri için geçerli olduğuna dikkat çekilmelidir. Felsefede tutarlılık arandığı belirtilmelidir.
---	--	---

- “..... farkı anlar ifadesi” ölçmeye dolayısıyla kazanım halinde dile getirilmeye uygun olmayan ifadedir.
- Kazanım doğru ve gerçek arasında farkın anlaşılmasının hedeflendiğini dile getirmektedir, ancak açıklamalardaki ifadeler –bir yazım hatası, özensizliğin bir ürünü olmasını umuyoruz- bu iki kavram arasındaki farkı ortadan kaldırmaktadır. Açıklamaya göre “Doğru, gerçek gibi nitelermeler bilimin önermeleri için geçerlidir” Oysa “gerçek” önermelere ilişkin değil, varlığa dair bir nitelirmedir. Bu nedenle söz konusu kavramın bilimin önermelerini ilgilendirdiği iddiası yanlıştır. Üstelik daha önce de ifade edildiği gibi, “doğru” nitelemesi tüm bilgi önermeleri için geçerlidir. Eğer doğruluğun felsefi önermeler için geçerli olmadığı iddia ediliyorsa, felsefenin bilgisel bir etkinlik, bilgi ortaya koyan bir etkinlik olmadığı iddia ediliyordur, ki bu durumda

programın hazırlayıcıları “felsefenin neden bilgisel bir etkinlik olmadığını” açıklamak, hatta bu iddiayı kanıtlamak zorundadırlar. Ama eğer, programın hazırlayıcılarının iddia ettiği gibi, felsefe önermelerinin doğruluğu ya da yanlışlığından söz edilemeyecekse, kendi iddiaları da felsefi bir iddia olduğu için doğruluğu gösterilebilir bir iddia olmayacaktır. Kısacası bu konuda onların da bizim de elimiz kolumuz bağlı olacaktır.

4. Bilginin doğruluk ölçütleri konusundaki farklı görüşleri kavrar.	İnsan Bilgisinin ilkeleri	[!]Doğru bilgi ölçütünü uygunluk, tutarlılık, tümel uzlaşım, apaçıklık, sağladığı yarar vb. kriterlere göre değerlendiren görüşlere yer verilmelidir.
---	---------------------------	---

- “..... kavrar” bir kazanım ifadesi değildir.
- Etkinlik iyi bir planlamaya ve uygun bir metne sahiptir.

5. Felsefenin bilgiye bakışını kavrar.		[!]Bilgi felsefesinin kelime anlamı, konusu, işlevi ve önemi kısaca açıklanmalıdır.
6. Bilgi felsefesinin problemlerini açıklar.		[!]Bilgi felsefesinin problemlerinin neler olduğu belirtilmelidir (Bilginin imkânı, bilginin kaynağı, bilginin sınırları ve bilginin ölçütleri gibi.)

- “... kavrar” ifadesi kazanım ifadesi değildir.
- Açıklamalarda bilgi felsefesinin kelime anlamının açıklanması istenmektedir, oysa Felsefeye Giriş ünitesinin 5. kazanımı ve açıklaması felsefe disiplinlerinin kısaca tanıtılmasını istemektedir.
- 5. kazanım bilgi felsefesinin konusuna ilişkin olabilir ve 1. kazanım olarak yer alması daha uygundur. Bilgi felsefesinin ele aldığı sorunlardan olan doğru bilginin ölçütü (4. kazanımın konusu) işlendikten sonra bilgi felsefesinin konusuna geçilmesi daha önce eleştirilen ve programın her tarafında görülebilecek özensizliğin, sistemden yoksunluğun örneklerinden biridir. Kaldı ki 6. kazanımının açıklama bölümü doğru bilginin ölçütü sorununu (açıklamada “bilginin ölçütleri” olarak yanlış ifade edilse de) bilgi felsefesinin bir problemi olarak görmektedir.

7. Bilginin mümkün olup olmadığı konusundaki görüşleri açıklar.		[!] Doğru bilginin imkânı problemi, dogmatikler ve kuşkucular açısından ele alınarak örneklendirilmelidir.
8. Bilginin kaynağı konusundaki farklı yaklaşımları tanıır.		[!] Bilginin oluşumunda akıl, deney, hem akıl hem deney, sezgi vb. unsurları temele alan görüşler tanıtılmalıdır.

- 7 ve 8. kazanımlar bilgi felsefesinin en önemli iki konusuna, bilginin olanağına ve kaynağına ilişkindir. Eğer bilgi felsefesinde örnek etkinlik planlamak gerekirse öncelikle bu konulara ilişkin seçilmelidir.
- 8. kazanım, öğrenciden “bilginin kaynağı konusunda farklı yaklaşımları tanımasını” beklemektedir. Bu kazanım çok alt düzey bir kazanımdır. Eğer felsefe dersinde öğrenciler filozoflarca etraflıca ve çok yönlü tartışıldığı bu konuda da en azından analiz yapmayacaklarsa, değerlendirmelerde bulunmayacaklarsa felsefe dersinin sorgulayıcı ve özgün görüşler oluşturucu işlevine nasıl ulaşılabilecektir?

9. Bilginin insan yaşamındaki önemini sorgular.	Öğrenciler, varsa bulundukları bölgede bir müzeye götürülebilir ve oradaki görsel malzeme üzerinden insanlığın bilgi birikiminin geçirdiği süreç değerlendirilebilir. Bölgede müze yoksa müzeler ve müzelerde sergilenenlere ilişkin görsel malzeme sınıfa getirilerek üzerinde konuşulabilir.	[!] Tüm çağlarda uygarlık çevrelerinde bilginin hep ön planda yer aldığı vurgulanmalı ve örneklendirilmelidir. [!] Çağlar boyunca bilginin insan yaşamındaki anlamı ve değeri belirtilmelidir. [!] Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
---	--	--

- 9. kazanım doğrudan bilgi felsefesinin temel konularına ilişkin değildir.
- Açıklamalarda “tüm çağlarda uygarlık çevrelerinde bilginin hep ön planda yer aldığı” tespiti yapılmaktadır, bunun vurgulanması ve örneklendirilmesi istenmektedir. “Uygarlık çevreleri” ile ne kastedilmektedir, açık değildir. Ayrıca bu “çevrelerde” ne tür bir bilginin ön planda olduğunun önemi yok mudur? Bu tür açıklamaların bilgi felsefesinin temel ilgi alanına girmediği açıktır.
- Bilgi felsefesi ünitelerine ait etkinliklerde ölçme ve değerlendirmeye yönelik planlanmış bir örneğe rastlamıyoruz. Yine en son kazanımın açıklama sütununda genel bir ifade görüyoruz.

III. Ünite: Varlık Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
1.Felsefenin varlık konusunu nasıl ele aldığını fark eder. 2. Ontoloji ve metafizik hakkında bilgi sahibi olur.		[!]Varlık felsefesinin “Varlık nedir? Varlığın özü nedir?” gibi sorularla başladığını, “var olan” ın temel yapısını, türlerini ve biçimlerini araştırdığı ele alınmalıdır. [!] Ontoloji ve metafizik kavramlarının anlamları üzerinde durulmalıdır.

- “..... fark eder” ve “..... hakkında bilgi sahibi olur” ifadeleri ölçmeye uygun olmadığı için kazanım ifadeleri değildir.
- “Ontoloji ve metafizik kavramlarının anlamları üzerinde durulmalıdır.” açıklaması, 2. kazanım ifadesinin bir tekrarıdır; bu açıklamanın öğretmene yol gösteren özel bir işlevi yoktur.

3. Bilim ve felsefenin varlığa bakış açılarını ayırt eder.		[!]Varlık konusunun felsefenin yanı sıra bilimin de konusu olduğu ele alınarak; felsefenin varlığa bütüncü; bilimin ise indirgemeci bakış açısıyla yaklaştığı vurgulanmalıdır
--	--	---

- Kazanımın açıklama bölümünde, “felsefenin varlığa bütüncü; bilimin ise indirgemeci bakış açısıyla yaklaştığı”nın vurgulanması istenmektedir. Felsefenin ve bilimin varlık karşısındaki bakış açısını “bütüncü” ve “indirgemeci” kavramlarıyla karşılaştırmak pek uygun görünmemektedir. Felsefenin nelik araştırması yapması, örneğin belli bir tür varlığı veya bilgi türünü değil de, varlığı veya bilgiyi konu edinebilmesi onun en geneli ya da bütünsel olanı araştırdığı sonucuna götürebilir bizi, ama bilimin indirgemeci olduğu iddiasında bulunmayı değil. Zira “indirgemeci” terimi, yalnızca bir tespit ifadesi değildir, aynı zamanda tavır ifade eden bir terim olduğundan, daha bilim hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir kitleye, bilime ilişkin bir tavır almasını istemektedir ki bu da öğrencilere yalnızca bir cümleyi ezberletmekten ya da sloganla konuşmalarına yol açmaktan öte bir işe yaramayacaktır. En geneli araştıran sorular, felsefi sorulardır. Bu ise bilgi nesnelerine bütünsel bakabilmeyi gerektirir. Dahası felsefenin bu özelliğini “bütüncü” terimiyle değil, “bütünlüklü bakma” kavramı ile adlandırmak daha uygun olabilir. Bütüncü bakış/bakma kavramı, bütünlüklü bakışı/bakmayı tam olarak karşılamamaktadır. Ancak bütünlüklü bakma felsefenin özelliklerinden biridir. Felsefe aynı zamanda ayırımlar yaparak da soruşturmalarını sürdürür. İç içe geçmiş süreçlerdir bunlar. Felsefenin bu tutumundan hareketle “bilimin indirgemeci bakış açısına sahip olduğunu” söylemek ise, çok daha sorunludur. İndirgemecilik ile bütüncülük karşılaştırması uygun bir karşılaştırma olarak görünmemektedir. İndirgemecilik farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilen bir kavramdır ancak indirgemeciliğin hiçbir anlamı bilim ve felsefeyi “indirgemeci bakış”/“bütüncü bakış” olarak ayıran bir karşılaştırmaya izin vermez. Herhangi bir bilimin –

örneğin fiziğin ya da psikolojinin- araştırmalarını varlığın belirli parçaları, yönleri –örneğin fizik için, maddenin fiziksel özellikleri; psikoloji için organizmanın gözlenebilen davranışları- ile sınırlandırması, bilimi indirgemeci yapmaz. Bilimsel ya da felsefi açıklamalarda indirgemeci yaklaşımlardan söz edilebilir. Fizikalizm, sosyolojizm, psikolojizm ya da indirgeyici bir analiz örneği olarak Condillac'ın duyumculuğu gibi.

4.Felsefenin varlıkla ilgili temel sorularının farkına varır.	İlk Neden	[!] Felsefenin, varlığın özüne ilişkin soruları tanıtılmalıdır. “Gerçekten bir şey var mıdır? Varlığın mahiyeti nedir? Varlık değişken midir? Varlık bir midir, çok mudur? Evrende düzen var mıdır? Evrende özgürlük var mıdır? Evren sonlu mudur, sonsuz mudur? Evrende amaçlılık var mıdır?” gibi sorular ve bunlara verilen farklı cevaplar tanıtılmalıdır.
---	-----------	--

- “... farkına varır” uygun bir kazanım ifadesi değildir.
- Bu kazanımın etkinliği daha önce değerlendirilmiştir.

5. Varlığın niceliği ve temel niteliği ile ilgili görüşleri karşılaştırır.		[!]Varlığı; tek, çift ya da çok unsurla açıklayan görüşler çerçevesinde, varlığı oluş, idea, madde, ruh, hem ruh hem madde ya da fenomen olarak ele alan felsefi görüşlere yer verilmelidir.
--	--	--

- Burada dile getirilen kazanım ifadesinden ve açıklamalardan, varlık felsefesinin temel problemlerinin çerçevelerinin ve birbirleriyle ilişkilerinin uygun yapılmadığını görüyoruz. “Varlığın niceliği”, “Varlığın tek, çift(!) ya da çok unsurla açıklayan görüşler” ifadesi”, “.... (bu) görüşler çerçevesinde, varlığı oluş, idea, madde, ruh, hem ruh hem madde ya da fenomen olarak ele alan felsefi görüşler” ifadeleri anlaşılamayan ifadelerdir. Varlık Felsefesinin temel sorunlarını varlığın neliği, varlığın mahiyeti, öz - görünüş, değişim ve oluş sorunu olarak ele almak daha uygun olurdu.

6. Çağdaş varlık görüşlerini değerlendirir		[!]Çağdaş varlık görüşlerinden Yeni Ontoloji, Pragmatizm ve Varoluşçuluk gibi akımlar eleştirileriyle birlikte ele alınmalıdır.
--	--	---

- Pragmatizm varlığa ilişkin bir akım değildir.

7.Varlığı ve kendi varlığını sorgular.	Ernst Cassirer'de İnsan	[!]Doğası gereği insanoğlu dışında hiçbir varlığın kendi varlığı ya da diğer varlıklar karşısında merak, hayret ve şüpheyeye düşmediği vurgulanmalıdır. [!] İnsanın varlık olarak evrendeki yeri ve “kendilik kimliği”nin açılımı bütüncü ve indirgemeci yaklaşımlar dikkate alınarak verilmelidir.
--	-------------------------	--

- Açıklamalarda yine insanın “merak, hayret ve şüpheyeye düşen varlık” olarak bu kez kendi varlığı ve diğer varlıklar karşısında bunları yaptığıının vurgulanması istenmektedir. Diğer açıklama ise “kendilik kimliği”, “kendilik kimliğinin açılımı”, “kendilik kimliğinin açılımının bütüncü ve indirgemeci yaklaşımlar dikkate alınarak (öğretmen tarafından) verilmesi” gibi anlaşılmalı ifadeler içermektedir. Açıklamada ayrıca öğretmenin, “insanın varlık olarak evrendeki yerini vermesi (!)”, bunu yaparken de bütüncü ve indirgemeci yaklaşımları dikkate alması istenmektedir. Anlaşılır gibi değil.

IV Ünite: Ahlak Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
Bu ünite ile öğrenciler; 1. Ahlakın ne olduğunu açıklar. 2. Ahlak felsefesinin konusunu kavrar.		[!] Ahlak ve ahlak felsefesi arasındaki farka değinilmelidir. [!] Ahlak, ahlaki eylem, ahlaki sorumluluk, ahlaki karar, ahlaki normlar, vicdan, ahlaki değer, değer yargısı, iyi ve kötü gibi kavramlar ele alınmalıdır.

- “... kavrar” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Ünitenin başlığının Etik-Ahlak Felsefesi olması daha uygun olurdu.

3. İyi ve kötü kavramlarını değerlendirir.	İyi ve Kötü	[!] Bir eylemin ahlaki bir değer taşımasının anlamı tartışılmalıdır. Değer yargılarının iyi ve kötü kavramlarına dayandığı ele alınmalıdır.
--	-------------	---

4. Ahlaki yargıları diğer yargılardan ayırt eder.		[!] İyi-kötü kavramları ile doğru ve yanlış, güzel ve çirkin kavramları karşılaştırılmalıdır.
5. Erdem ve yaşam ilişkisini kavrar.		[!] Erdemli eylemin ne olduğu açıklanmalıdır. [!] Bilgelik, adalet, cesaret, çalışkanlık, doğruluk, ölçülülük gibi erdemleri bilmek ve yaşamak arasındaki farka değinilmelidir.

- “... kavrar” ölçmeye uygun olduğundan kazanım ifadesi olamaz.

6. Özgürlüğün ne olduğunu değerlendirir.	İnsanın Sorumluluğu	[!] Özgürlüğün ne olduğu ve insan için mutlak anlamda özgürlüğün mümkün olup olmadığı hakkındaki görüşlere yer verilmelidir. (determinizm, liberteryanizm, indeterminizm, otodeterminizm fatalizm gibi görüşler) [!] Bir eylemin nasıl özgür ve özgün olabileceği ve bunun sorumluluk kavramı ile nasıl bütünleşebileceği ele alınmalıdır. [!] Özgürlük ve sorumluluk ilişkisine değinilmelidir.
--	---------------------	--

- Açıklamalarda bulunan “Bir eylemin nasıl özgür ve özgün olabileceği ve bunun sorumluluk kavramı ile nasıl bütünleşebileceği ele alınmalıdır” ifadesinin neyi anlattığı belli değildir. “Eylemin özgün olması”, özgür ve özgün eylemin sorumluluk kavramıyla bütünleşmesi” ifadeleri muğlaktır. Zira “eylemin özgünlüğü”nden söz edilemez, ancak eylemlerin teklifinden, biricikliğinden söz edilebilir. Yapılan her eylem, yeni bir eylem olarak zaten diğerlerinden farklıdır. Üstelik bir eylem özgür olmaz, özgürlük bir kişi özelliğidir. Dolayısıyla ancak “özgürce yapılan eylemler” olabilir.

7. Ahlaki eylemin amacının ne olduğunu tartışır.		[!] Ahlaki eylemin amacının mutluluk, dinginlik, haz, fayda, ödev olduğunu ileri süren görüşlere yer verilmelidir.
--	--	--

- “... tartışır” ifadesi yerine “... sorgular” ifadesi daha uygun olurdu.

8. Evrensel ahlaki ilkelerin olup olmadığını tartışır.		[!] “Kişi vicdanı karşısında evrensel ahlak yasası var mıdır?” sorusuna verilen farklı cevapların neler olduğuna değinilmelidir. [!] Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul edip bu yasayı farklı kriterlerle (sübjektif-objektif) açıklayan görüşlere yer verilmelidir. [!] Değişen davranışlara ve eylemlere karşılık değerlerin değişmezliği ve evrenselliği vurgulanmalıdır.
--	--	--

- “... tartışır” ifadesi yerine “... sorgular” ifadesi daha uygun olurdu.
- Açıklamalar bölümünde öğretmenin “değişen davranışlara ve eylemlere karşılık değerlerin değişmezliği ve evrenselliğini vurgulaması” istenmektedir. Değerlerin değişmez ve evrensel olması” ile “değerlerin yerelliği ile değişebilirliği” genel olarak felsefede bir sorundur. Burada bir tartışmanın olması daha uygun olur. Değerlerin evrenselliği ve değişmezliği belki bir tartışmadan sonra vurgulanırsa, daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle burada öğretmenin tartışma açmasına katkıda bulunacak türden etkinlik planlaması ve uygun bir açıklama yapmak doğru olur.

9. Evrensel bir ahlaki tavır olarak Anadolu bilgeliğinin başlıca örneklerini tanıır.		[!] Ahmed Yesevi’nin, Mevlana’nın, Yunus Emre’nin, Hacı Bektaş-ı Veli’nin Tevhidi Kozmik Holizm anlayışının yansımalarından olan sevgi temelli ve evrensel kucaklayıcı görüşlerinden örnekler verilmelidir.
--	--	---

- “Tevhidi Kozmik Holizm” kavramı burada da karşımıza çıkmaktadır.

10. Uygulamalı etik alanlarına ilişkin problemleri fark eder.	Uygulamalı Etik Problemleri Nelerdir?	[!] Meslek etiği, çevre etiği, siyaset etiği, biyoetik, bilgi ve enformasyon etiğine yer verilmelidir. [!] Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
---	---------------------------------------	---

- “...fark eder” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Bu kazanımın etkinliği daha önce değerlendirilmiştir.
- Etkinlik için dereceli puanlama anahtarı verilmiş tablo yer almamaktadır.

V Ünite: Siyaset Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
Bu ünite ile öğrenciler; 1. Siyaset felsefesinin konusunu açıklar.		[!] Siyaset, siyaset bilimi, siyaset felsefesi kavramları siyaset ve felsefe ilişkisi üzerinde durularak açıklanmalıdır.

2. Siyaset felsefesinin temel kavramlarını açıklar.	☐ Filozoflarla Röportaj	[!]Birey, toplum, sivil toplum, iktidar, yönetim, meşruiyet, egemenlik, hukuk, yasa, bürokrasi, devlet, adalet, demokrasi, laiklik, insan hakları kavramları aralarında ilişki kurularak açıklanmalıdır.
---	--	---

- Etkinliklerde olan MATERYALLER, Örnek metinler: bu başlık programda bazen kaynak bazen materyal olarak yazılmış.

3. Siyaset felsefesinin temel sorularını fark eder.		[!] Siyaset felsefesinin; “İktidar kaynağını nereden alır? Meşruiyetin ölçüsü nedir? Bürokrasiden vazgeçilebilir mi? Sivil toplumun anlamı nedir? Bireyin temel hakları nelerdir? Egemenliğin kullanılış biçimleri nelerdir?” gibi temel sorularına yer verilmelidir.
---	--	--

- “... fark eder” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.

4. Devletin nasıl ve neden ortaya çıktığına ilişkin görüşleri fark eder.		[!] İktidarın kaynağı ile ilgili (Platon, Aristo, Fârâbi, T.Hobbes, J.J Rousseau vb.) görüşlere yer verilmelidir.
--	--	--

- “... fark eder” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Günümüzde bu konudaki tartışmalarda oldukça önemli bir yeri olan Marxist ve anarşist yaklaşım programda olmalıdır.

5. Toplumun düzenine ilişkin farklı görüşlere imkân veren tartışmaları tanır.		[!] İdeal düzenin olabileceğini yadsıyan ve kabul eden düşünce akımlarının temel özelliklerine değinilmelidir. [!] İdeal düzenleri belirleyen ölçütlere (adalet, eşitlik, özgürlük) yer verilmelidir. [!] İdeal bir toplum düzeninin nasıl olacağına yanıt vermeye çalışan ütopyalara örneklerle yer verilmelidir.
---	--	---

- “...tartışmaları tanımak” kazanımı uygun bir ifade değildir.
- Distopyaların da programda yer alması gerekirdi.

6. Toplumsal yaşamda birey devlet ilişkisini değerlendirir.		[!] Devlet adına olsa bile bireyin temel haklarından vazgeçmesinin beklenmemesi, bireyin ve devletin birbiri adına feda edilmemesi gerektiği örneklerle vurgulanmalıdır. ☐ Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir
---	--	---

“bireyin ve devletin birbiri adına feda edilmemesi gerektiği örneklerle vurgulanmalıdır.” ifadesi felsefenin sorgulayıcı özelliğine aykırıdır.

VI Ünite: Sanat Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
Bu ünite ile öğrenciler; 1. Sanata felsefe ile bakmanın anlamını kavrar.		[!] Sanat felsefesinin konusu açıklanmalıdır. [!] Sanat, zanaat, sanat eseri, sanatçı, estetik değer kavramları açıklanmalıdır. [!] Sanat ve felsefe ilişkisi üzerinde durularak sanata; sanat tarihi, sanat sosyolojisi gibi disiplinler açısından bakmak ne demektir, sanata felsefe ile bakmak ne demektir, açıklanmalıdır.

- “... anlamını kavrar” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.

2. Sanatın açıklanmasına ilişkin farklı felsefi görüşleri kavrar.	☐ Sanat Felsefesi Nedir?	[!] Sanatı taklit, yaratma ve oyun olarak açıklayan görüşlere yer verilmelidir.
---	------------------------------------	---

- “... kavrar” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Etkinlik, sanat felsefesinin ne olduğuna değil, sanatın ne olduğuna ilişkindir. Başlığın “Sanat Felsefesi Nedir?” yerine “Sanat Nedir?” olması daha uygun olurdu.

3. Sanat felsefesinin temel kavramı olarak güzellik kavramını tanıtır. 4. Güzelliğin kaynağını tartışır.	¶ Güzel Nedir?	[!] Sanattaki ve doğadaki güzele karşılaştırmalı olarak yer verilmelidir. [!] Güzelliğin ölçütleri, güzelliğin kaynağı tartışılmalı, güzel kavramı ile ilgili farklı felsefelere değinilmelidir.
---	--------------------------	---

- Etkinliğin metinlerine ilişkin değerlendirmeler daha önce yapılmıştır.

5. Sanat eserinin niteliklerini fark eder.	¶ Sanat Eserinin Nitelikleri Öğrenciler, varsa bulunduğu yerde bir sergiye, tiyatroya vb. sanat etkinliklerini izlemeye götürülebilir ve sanat eserinin nitelikleri oradaki eserler üzerinden anlatılabilir. Öğrenciler götürülemez ise sınıfa çeşitli sanat eserlerinden örnekler (film, tablo v.s.) getirilebilir.	[!]Güzelliğin kriterlerinden uyum, oran, simetri gibi ölçütler vurgulanmalıdır. [!]Sanat eserinin estetik değer taşımak, tek olmak, özgünlük vb. niteliklerine değinilmelidir. ¶Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
--	--	---

- “... fark eder” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Açıklamalar bölümünde “Güzelliğin kriterlerinden uyum, oran, simetri gibi ölçütler vurgulanmalıdır.” ifadesi kullanılmıştır. Oysa bu ölçütler Antik Yunan Felsefesinin güzellik anlayışına dayanmaktadır. Bunların genel, evrensel ölçütlermiş gibi programda yer alması doğru değildir. Örneğin Kant, Schopenhauer, Hegel gibi filozoflar güzellik kavramını çok daha farklı bir bağlamda ele alıyorlar ve farklı ölçütlere dayandırıyorlar. Ayrıca güzelliğin ölçütleriyle ilgili bir açıklama, 5. kazanım olan “Sanat eserinin niteliklerini fark eder.” kazanımına ilişkin değil, 3. ve 4. kazanımlara ilişkin bir açıklama olabilirdi.

6. Sanata ve sanatçıya etki eden unsurları değerlendirir.		[!] Sanata ve sanatçıya etki eden; dil, din, çevre, kültür, yetenek, sezgi, duygu vb. unsurlara değinilmelidir.
---	--	---

- Sanata ve sanatçıya etki eden unsurlar konusu, doğrudan sanat felsefesinin konusu değildir. Örneğin sanat tarihi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi bilimlerin inceleyebileceği bir konudur. Zaten oldukça kısıtlı olan sürenin, felsefenin doğasına uygun araştırmalar yerine bu türden ampirik araştırmalara ayırmak doğru değildir. Üstelik bu tür konuları anlatmak için yeterince felsefi metin de yoktur.

7. Ortak estetik yargıların olup olmadığını sorgular.		[!] Ortak estetik yargıların imkânı konusundaki farklı felsefi görüşlere yer verilmelidir.
---	--	--

VII. Ünite: Bilim Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
Bu ünite ile öğrenciler; 1. Bilime felsefi açıdan bakışı açıklar.		[!] Felsefenin bilim konusunu nasıl ele aldığı açıklanmalı, bilim felsefesinin temel sorularından "Bilim nedir? Bilimsel yaklaşım nedir? Bilimsel yöntem nedir? Bilimsel sonuç nedir? Bilimsel düşüncenin işlevi nedir? Bilimi diğer insani etkinlik alanlarından ayıran özellikleri nelerdir? vb." hakkında kısaca bilgi verilmelidir.
2. Felsefe ve bilim arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	Proje çalışması	[!] Bilimin, düşünümsel (refleksif) bir etkinlik olan felsefe ile karşılaştırılması yapılmalı ve felsefenin bilime bilimin de felsefeye katkılarına değinilmelidir.

3. Bilimin ve bilim anlayışının gelişimi hakkında bilgi sahibi olur.		[!] Bilimin ve buna paralel olarak bilim anlayışının tarihsel gelişimine ve değişimine örnekler verilmelidir. [!] Bu süreçte Harezmi, Biruni, İbni Sina, İbni Heysem, Cezeri, Kopernik, Kepler, Newton, Galile, Bruno, vb. bilim insanlarının katkılarına da vurgu yapılır.
---	--	--

- “...bilgi sahibi olur” ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.
- Açıklamalar bölümündeki ikinci uyarının bu üniteye ne katkı sunacağı belli değildir.

4. Bilim felsefesi yaklaşımlarını tanıır.		[!] Bilim felsefesinin sorularına verilen farklı cevaplar dolayısı ile oluşan bilim felsefesi yaklaşımları indirgemeci ve bütüncü çerçevede tanıtılmalıdır. [!] Bilimi bir ürün ya da bir etkinlik olarak ele alan görüşler ve bu görüşlerin eleştirileri kısaca açıklanmalıdır. [!] Bilimsel paradigmlar çerçevesinde bilginin değişebileceği ve gelişebileceğine dikkat çekilmelidir
--	--	---

- “Bilim felsefesinin sorularına verilen farklı cevaplar dolayısı ile oluşan bilim felsefesi yaklaşımları indirgemeci ve bütüncü çerçevede tanıtmak” ile “Bilimsel paradigmlar çerçevesinde bilginin değişebileceği ve gelişebileceğine” ifadeleri anlaşılabilir değildir.

5. Bilimsel yöntem hakkında bilgi sahibi olur.	Bilimin Özellikleri	[!] Klasik görüş açısından bilim ve bilimsel bilginin özelliklerine değinilmeli, bilimsel yöntemin özellikleri; hipotez, tümdengelim, deney, hipotezin test edilmesi, teori, yasa, betimleme, açıklama, öndeyi vb. kavramlar çerçevesinde ele alınmalıdır.
---	----------------------------	---

- “...hakkında bilgi sahibi olur”, ölçmeye uygun olmadığından kazanım ifadesi olmamalıdır.

6. Yaşamla bilim arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	Öğrenciler bulundukları yerdeki bir gözlemevi ya da bir hastahane vb. yere götürülerek, orada bilimin yaşama katkısını gözlemlmeleri sağlanabilir.	[!] Bilimsel bilginin değeri, yaşama katkısı vurgulanarak, bu değerin nereden kaynaklandığı belirtilmelidir. [!] Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
---	--	---

VIII Ünite: Din Felsefesi

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
1. Din felsefesinin konusunu kavrar. 2. Dine, felsefe ile bakmanın anlamını kavrar.		[!] Din ve felsefenin farklı yönleri açıklanmalı, din felsefesinin konusuna değinilerek dine felsefe açısından bakmanın ne anlama geldiği açıklanmalıdır. [!] Teoloji ve din felsefesi arasındaki fark belirtilmelidir.

3. Dinî alanın temel kavramlarını tanıır.	“Etika”	[!] Dini alanın temel kavramlarından; İman, inanç, ibadet, dinî tecrübe, fitrat, akıl emaneti, tevhid, yüce, kutsal, Tanrı, vahiy, peygamber vb. kavramlara yer verilmelidir.
---	---------	---

- 3. kazanımın “din felsefesinin temel kavramlarını tanıır/açıklar” gibi bir ifade değil de, “dinî alanın temel kavramlarını tanıır” denilmesi önemli sorunlara yol açar. Zira bu tür kavramlara dayalı bir ders işleme tarzı, felsefe dersine değil, din dersine uygundur. Felsefe felsefesinin temel amaçları içinde din felsefesinin temel kavramlarıyla iş görmek vardır, doğrudan dinin kavramlarıyla değil. Din felsefesi, dini, dinin yaklaşımını felsefi olarak sorgulayan bir disiplindir.
- Kazanıma ilişkin Etika etkinliği, Spinoza’ya ait bir metindir. Ancak etkinlik, bir felsefe metnini bile asli değerlendirme biçimi olan felsefi değerlendirmeden uzaklaştırıp, öğrencilerin metindeki dini kavramları bulmasını için hazırlanmış bir bulmacaya çevirmiştir. Etkinlik şöyledir:
 - Öğrencilerin bildikleri dinî kavramları listelemeleri istenir.
 - Bu kavram listesi oluştuktan sonra Spinoza’nın Etika metni okutulur.
 - Öncelikle öğrencilerin listelerindeki dinî kavramlarla metinde yer alan dini kavramlar arasında ortak olanları bulmaları istenir.

4. Daha sonra listelerinde olmayan fakat metinde olan dinî kavramların neler olduğu buldurulur.
 5. Bütün kavramların ortak listesi yapılır.
- Bu etkinlik için söyleyecek söz bulamıyoruz. Daha önce, metinlerin incelendiği bölümde de söz edildiği gibi, Spinoza'nın 'Etikasında alınan metni, Tanrı'nın varlığına ilişkin bir tartışma metni dir. Oysa kazanımlarda etkinliğin uygulanışı incelendiğinde, bu metnin kendi amaçlarına uygun kullanılmadığı görülüyor. Bir felsefi metnini bile felsefi bir incelemeden uzak, din dersi malzemesi olarak kullanılması felsefeyi doğasından eder. Konu din felsefesi, dinin önermelerini sorgulamaktır. Fakat burada felsefe metinlerinde din kavramları aranıyor. Üstelik etkinliğin sorunda üç semavi dinin olduğu bir dünyada ortak bir kavramlar listesi oluşturulmaya çalışılıyor. Felsefe bu etkinliğin neresindedir? Bu etkinliğin din dersinde kullanılması daha uygundur. Üstelik belki din dersinde bu tür etkinlikler vardır. Öğrenciler zaten zorunlu olarak ilkokuldan beri din kültürü ve ahlak bilgisi dersini görmektedir. Felsefe dersinde felsefeyi tanımaları, felsefe yapmaları gerekmez mi?

4. Din felsefesinin temel problemlerini açıklar.	¶ Varlığın Sırrı	[!] İnanan bir varlık olarak insan, akıl emanetinin taşınması ve kullanımı, Tanrının varlığı, evrenin yaratılışı, vahyin imkânı, ruhun ölümsüzlüğü gibi konuların felsefi temalar olarak nasıl tartışılacağı gösterilmelidir.
--	----------------------------	---

- 4. kazanım din felsefesinin temel sorunları ele alınmasını istemektedir. Bu sorunlar, dinin sorunlarıdır. Bu sorunlar felsefi bir soruşturmadan geçecektir. O halde öncelikle bu sorunları iyi ortaya koymak gerekir. Açıklamalar bölümü hem sorunların ortaya konmasındaki dili, hem de önerileri açısından bu felsefi soruşturmanın hakkıyla, bütün yönleriyle, olabildiğince nesnel yapılmasını engelleyen/örten/yönlendiren yapıdadır. Aslında açıklama "İnsan inanan bir varlıktır, akıl emanettir, taşınır ve kullanılır, Tanrı vardır, evren yaratılmıştır, vahiy mümkündür, ruh ölümsüzdür" gibi doğrudan kabul etmeye yönelik ifadelerle bir yaklaşımın benimsenmesini amaçlanmaktadır. Oysa bütün bunlar felsefe içinde tartışılan sorunlardır. Bir anlamda öğrencilerin sorgulama yapmalarına katkıda bulunmalarına yardım ederek, onları doğrudan kendileriyle, yaşamla, dünyayla karşılaşmalarını sağlamayı amaç edinmektedir. Bunları felsefi sorunlar olarak dile getirmekten kaçınan, ama benimsetmeyi amaçlayan bir programın felsefeyi tanıtmayı mümkün müdür?
- Bu etkinlik için önerilen metin daha önce değerlendirilmişti.

5. Tanrı hakkındaki görüşlerin temel özelliklerini açıklar.		[!] Tanrının varlığını kabul edenler; [deizm, teizm, monoteizm, politeizm panteizm, pananteizm (vahdet-i vücud)], Tanrının varlığını reddedenler(Ateizm), Tanrının varlığı ve yokluğunun bilinemeyeceğinin öne sürenler; Agnostisizm gibi görüşlere yer verilmelidir. Çoktan seçmeli, açık uçlu veya kısa cevaplı sorular, öğrenci gözlem formu, kontrol listesi kullanılarak ölçme ve değerlendirme yapılabilir.
--	--	---

- Bu ünitenin de sonunda diğer, ünitelerin sonunda olan değerlendirme uyarısı vardır. Ölçme ve Değerlendirme bu programda oldukça özensiz olarak yer almaktadır. Felsefenin kendine özgü etkinlik ve ölçme araçlarına rastlamak mümkün olmamaktadır. Ölçme ve değerlendirmeye ilişkin bir kaç noktayı belirtmek gerekirse:
 - Sayfa:14'deki değerlendirme başlığının neye ilişkin olduğu belli değildir.
 - Sayfa 16. ölçme aracı ve uygulama birbirini takip etmiyor.
 - Sayfa 17'deki tutum ölçeği 1. ölçütte yer alan "Felsefe dersi konuları hakkında bilgiye sahip değilim" tutuma ilişkin bir ifade değildir.
 - Sayfa 18'deki tutum ölçeği 9. ölçütte yer alan "Felsefe dersi sınavından çekinirim " ifadesi açık değildir.
 - Sayfa 19'daki Grup Değerlendirme Formu beceriler bölümündeki ifadeler "etkileşim içerisinde tartışma" ifadesi, tartışma zaten etkileşimi gerektirdiğinden gereksiz tekrarları içermektedir. Aynı formda "farklı görüşler tartışmaya açılır" şeklinde yalın ifade kullanmak mümkünken "grupta birbiriyle çatışan görüşler olduğunda gruptakilerin bunları tartışmaya açması" gibi karmaşık ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca yine bu formda 8. ve 9. beceriler aynı anlama gelen gereksiz tekrarlardır.
 - 20. sayfadaki Öğrenci Gözlem Formundaki "Bilimsel Yöntem" olarak adlandırılan bölüm felsefe dersi için uygun bir ölçme aracı değildir.
 - Sayfa 21'deki Proje Değerlendirme Ölçeği, Sunu Yapma bölümünde yer alan "severek sunu yapma" ve "sunum sırasında özgüvene sahip olma" maddelerindeki ifadeler ölçmeye uygun ifadeler değildir.

ii) Seçilen Metinler

Her ders ve konu, konulan amaçlar doğrultusunda belirli metinlerle işleneceğine göre, her program belirli metinlere gereksinim duyar. Peki ama, bir programda doğru metin seçimi neye göre yapılabilir? Bir programda uygun ve doğru metin seçimi birkaç ölçüte göre olur. İlkin, programın genel amaçlarına uygun olmalı; ikinci olarak her üniteye ele alınacak konulara uygun olmalı; üçüncü olarak ilgili olduğu konuyu açık ve net ele almalı; dördüncü olarak bu alanda dünya ve ulusal düzeyde, söz konusu alanda uzman çevreler tarafından tartışılmış ve bilinen metinler olmalı; ve beşinci olarak söz konusu alanda dünya ve ulusal düzeyde bilinen, çalışmalarıyla bu alandaki sorunlara katkıda bulunan filozofların veya akademisyenlerin metinleri seçilmeli. O halde şu soru sorulmalı: MEB tarafından hazırlanmış programda okutulan metinler bu ölçütlere uygun seçilmişler midir? Daha baştan itibaren bu soruya verilecek cevabın olumsuz olacağını söylemekte hiçbir sakınca yoktur. Zira her program, programın yaklaşımına, bu yaklaşıma uygun amaçlara, bu amaçlar doğrultusunda okutulacak konulara uygun metinler arayacağına göre, yukarıda değinilen tüm sorunlar metinlere de yansıyor. Bu nedenle üniteler metin bağlamında da önemli ölçüde sorun barındırıyor. Öyleyse şimdi her üniteye tek tek bakılarak, metin bağlamında görülen önemli sorunları tespit edelim.

“Felsefeyle Tanışma” ünitesinde, uygun metinlerin yanı sıra oldukça sorunlu, yukarıda anılan kriterlere uygun olmayı bir yana bırakın, felsefenin doğasına aykırı, felsefe dersi öğretim programını ciddiyetten uzaklaştıran, felsefe eğitimiyle adeta alay eden metinler konulmuş. Bu üniteye yer verilen metinlerden biri olan ve Ali Öztürk’e ait “İmajoloji, Felsefe ve Hikmet” adlı metin programa yaklaşımın, amaçların ve hedeflerin yanlışlığını en çıplak biçimiyle göstermektedir. Bunun birkaç nedeni vardır. İlkin, Ali Öztürk dünya felsefe çevrelerinde tanınmış olmayı bir yana bırakın, Türkiye felsefe çevrelerinde dahi adı-sanı duyulmamış biridir. Peki ama bu neden bir sorun olsun? Soru bizi programın yaklaşımı, amaçları ve hedeflerinin yanlışlığını gösteren diğer bir nedene götürüyor. Öyleyse ikinci olarak, haliyle yazdıkları okunmamış, hiçbir şekilde felsefeciler tarafından tartışılmamıştır. Dolayısıyla felsefeyle henüz yeni tanışacak bir kesime okutulması, deyim yerindeyse, abestir. Üçüncü olarak, burada seçilen metin, felsefi terminolojiye uzak ve bilgi yanlışlıklarıyla doludur. Bu durum, doğal olarak metin yazarının felsefe ve felsefe tarihi bilgisinin yetersiz olduğunu düşündürüyor. Dördüncü olarak, “İmajoloji”, “köpük bilinç”, “karesel bilgilenme”, “akıl hamaliyeliği”, “akıl hamaliyeliği tarihi”, “tevhidi kozmik holizm” gibi rasgele, hatta çocuksu bir biçimde bir araya getirilen, belki de getirilemeyecek sözcüklerle “üretildiği” ya da “oluşturulduğu” varsayılan bir dil kullanan ve yanlış bilinç ürünü bir metnin, bir ülkenin felsefe eğitimini belirleyen bir programa konulmuş olması programı, ya en iyi niyetle eş, dost, tanıdık ilişkileriyle şekillendirmek ya da ideolojik reklama ve yayılmaya alet etmektir. Yine aynı üniteye yer verilmiş olan Andre Comte-Sponville’in “Felsefe Nedir?” metni de pek uygun görünmüyor. Zira, **“felsefe ne bir bilim ne de bir bilgidir; bir bilme edimi de değildir, elde bulunan bilgiler üzerinde bir düşüncedir”** gibi felsefeyle daha önce tanışık olmayı ya da felsefe metinlerini değerlendirebilmeye yardım edecek bir bilgi birikimine sahip olmayı gerektiren keskin ve tartışmalı yargıları içeren bir metnin tercih edilmesi lise öğrencileri için yanlış ve yönlendirici olabilir. Bu nedenle bunun yerine Platon, Aristoteles, Kant ya da Jaspers gibi daha bilindik bir filozoftan bir metin ya da Kuçuradi’nin tam da bu konuya uygun “Lise Öğrencileri İçin Felsefe Sempozyumu Açılış Konuşması” metninin alınması daha uygun olabilirdi.

“Bilgi Felsefesi” ünitesine konulmuş olan metinler uygun olmakla birlikte, buraya konuyu daha açık ele alan ve felsefe tarihinde bu alandaki tartışmaları daha net gösteren başka metinler de seçilebilirdi. Özellikle, tam da bu konuda tartışmış, önemli eserler yazmış olan Spinoza, Leibniz, Hume, Locke ve Kant gibi filozoflardan birinin ya da ikisinin metinler seçilebilirdi.

“Varlık Felsefesi” ünitesi bu konuda daha sorunlu görünüyor. Bu üniteye iki metin alınmıştır. Bunlardan biri Farabi’nin “İlk Neden Bir’dir Ve Akıldır” adlı metnidir. Bu metin genel olarak uygun olmakla birlikte, bazı bakımlarda sorunlar içeriyor. Zira varlık felsefesi alanında ilk ve en açık metinler Platon ile Aristoteles tarafından yazılmıştır. Üstelik, öğrencileri tarafından yayımlanmış olsa da, bu konuda ilk derli toplu eseri yazan ve bu anlamda varlık felsefesinin kurucusu sayılan, dahası birçok noktada Farabi’nin de hocası olan Aristoteles’in metafiziğinde oldukça uygun metin örnekleri mevcuttur. Dahası, eğer Farabi’nin metni alınacaksa, Aristoteles’ten de bir metnin kesinlikle seçilmesi gerekmektedir. Farabi Aristoteles’in öğrencisidir ama din temelli felsefe yaptığından ondan birçok noktada ayrılmaktadır. Böylece Aristoteles’ten de bir metnin seçilmesi, hem dine dayalı olmayan varlık felsefesi ile din temelli varlık felsefesi arasında ayrımı da gösterecektir. Aristoteles “varolanı varolan olarak araştırarak” bir bilimi ararken varolanların ve bütününde varlığın/evrenin yapısını bu varolanların *dışında* olmayan, en azından yaratıcı veya ilahi olmayan “Hareketsiz Hareket Ettirici” gibi bir ilkeyle temellendirirken, Farabi, bir Ortaçağ düşünürü olarak, varolanların oluş sebebini varolanları vücuda getiren Tanrı ile açıklamaktadır. İki büyük filozof arasında dünya ve varlık kavrayışı bütünüyle farklıdır. Farabi’den ve Ortaçağ’dan bu yana dünya ve dünya kavrayışı değişmiştir, ama belirli kafalar hala değişmemiştir. Dahası modern felsefede varlık üzerinde çalışmış filozoflardan -örneğin Heidegger’den- herhangi bir metnin seçilmemiş olması da bir eksikliktir.

“Ahlak Felsefesi” ünitesinde de seçilen metinler oldukça sorunludur. Burada seçilen üç metin şunlardır: Sartre’in “İnsanın Sorumluluğu”, Şefket Ruacan’ın “Uygulamalı Etik Problemleri” ve Burgazi Fütüvvetnamesi’nden alınan “Meslek Ahlakına Örnek Olarak Ahilik Geleneği.” Felsefeyle az-çok ilgilenen hemen herkesin bildiği gibi, etik deyince akla Platon, Aristoteles, Kant, Nietzsche, Max Scheler, Levinas gibi filozoflar gelmektedir. Ve üniteye bu filozoflardan hiçbirinin herhangi bir metnine yer verilmemiştir. Bu başlı başına önemli bir eksikliktir. Bunun dışında, Sartre’in metni belirli ölçülerde etik sorunlara dair argümanlar içerse de, insanın varoluşunu tartıştığından, doğrudan insan felsefesine ya da özgürlük felsefesine daha uygundur. Fakat etkinlikler kısmında bu metin genelde özgürlük bağlamında inceleniyor olması bu metnin uygun kullanıldığını gösteriyor. Ama yine de, eğer bir filozoftan metin seçilecekse, bu ilkin Platon, Aristoteles, dahası tarihin en önemli etikçisi Kant olmalı, Sartre değil. Ayrıca meslek etiği için seçilmiş olan “Meslek Ahlakına Örnek Olarak Ahilik Geleneği” metni için söylenecek bir şey bulmakta zorlanıyor insan. Meslek etiği bağlamında özellikle tıp alanında ve genetik araştırmalar alanındaki sorunları, teknolojinin kullanımından doğan sorunları, ötenaziyle ilgili sorunları, yani bütün insanlığı ilgilendiren günümüz sorunlarını yansıtan metin veya metinleri seçmek yerine, bu metnin seçilmiş olması, sırf yerellik, bizden bir şeyler olsun, milli geleneklerimizi yansıtan bir şeyler olsun mantığının ne denli ön planda olduğunu gösteriyor. Elbette, burada bizim geleneğimiz önemli değildir, bir işe yaramıyor demek istenmiyor. Hiç kuşku yoktur ki, hiç kimse, en azından bu programın eleştirisini yapan bizler, kendi toplumumuzun ve kültürümüzün değerlerini küçümseme eğiliminde değiliz.. Ama bizim geleneğimizin felsefede karşılaştığımız sorunlara çözüm getireceği isteğiyle, zorlama metinler (Ahilik örneğinde olduğu gibi) seçmek de kimseye bir yarar getirmez. İnsan, kendini kandırmakla değil, kendisiyle yüzleşmekle yücelir! Kaldı ki, eğer programlarımızı ideolojik yönlendirmelerden uzak,

önyargısız ve bilimsel ölçütlere uygun hazırlarsak, gelecekte eserlerini ve çalışmalarını okutacağımız felsefecilerimizi bulmakta bu kadar zorlanmayabiliriz. Dahası meslek etikleri tartışmalarının güncel bir tartışma olduğu, günümüzün sorunları karşısında bir ihtiyaç olarak doğduğu göz önünde bulundurulursa, Ahilik geleneğinin bu tartışmaya hiç mi hiç uygun olmadığı ortaya çıkıyor. Oysa Dünya’da da, Türkiye’de de bu tartışmaların doğrudan içinde olan çok sayıda önemli çalışmaya imza atmış akademisyen ve felsefeci vardır. Türkiye Felsefe Kurumu tarafından yayımlanmış olan “Etik ve Meslek Etikleri” adlı çalışma, bu konuda yeterince kaliteli metin barındırıyor. Bu çalışmaya göz gezdiren herkes görecektir ki, “Uygulamalı Etik Problemler” için daha uygun, hatta oldukça önemli metinler vardır. Görüldüğü kadarıyla, ünitelerin konularını hazırlayanlar ve bunlar için metin seçenler, felsefe tarihinin temel çalışma alanlarının temel metinlerine dair yeterli bir bilgi birikimine sahip değiller.

“Siyaset Felsefesi” ünitesi için seçilen üç metin de, Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi”, Spinoza’nın “Teolojik-politik İncelemesi” ile Locke’un “Siyasal Toplumun Amaçları”, bu alanda yapılmış önemli çalışmalardır. Dolayısıyla ünitenin anlatılmasına önemli ölçüde katkıda bulunuyorlar. Burada tek eksik, güncel siyaset tartışmalarına yer veren herhangi bir metnin olmamasıdır. Spinoza ile Locke klasik liberal görüşleri temsil ettiklerinden, belki bunlardan birinin yerine, günümüz siyaset felsefesi çalışmalarından, örneğin Popper’in ya da Habermas’ın metinlerinden birinin seçilmesi, öğrencileri bizzat kendileriyle ilgili sorunlar üzerinde düşünme imkanı verebilirdi.

“Sanat Felsefesi” ünitesinde seçilen metinler, ne yazık ki, programdaki sorunların yenilir yutulur türden olmadığını gösteriyor. Bu ünite de Malebranche’in “Descartes’cılara Göre Güzellik” metni ile Plotinos’tan seçilen “Plotinos’a Göre Güzellik Kavramı” metni seçilmiştir. Her şeyden önce ne Descartes ne de Plotinos’un estetik ya da sanat felsefesine ilişkin kayda değer bir çalışması bulunmamaktadır. Sanat felsefesi tarihinin kesinlikle yer vermediği iki filozofun anlayışını gösteren metinlerin seçilmiş olmasının hiçbir haklı gerekçesi bulunamaz. Haklı gerekçeler değil, ama yine de gerekçeler bulunabilir. Sözgelimi Plotinos’un metni güzellik ile tanrısal akıl arasında bir ilişki kuruyor. Ve sanki metin, kurulan bu ilgiden dolayı seçilmiş. Oysa estetik ya da sanat felsefesi deyince, bu alanla ilgilenen hemen her insanın aklına gelen filozoflar vardır. Platon, Aristoteles, Kant, Schopenhauer, Gadamer, Croce gibi. Bütün bu filozofların güzellik konusunda oldukça önemli metinleri vardır. Kant’ın Yağı Gücünün Eleştirisi, Gadamer’in Güzelliğin Güncelliği adlı eserleri bu konunun en bilindik örnekleridir. Bu filozoflar dururken, sanat felsefesi için Malebranche ile Plotinos metinlerini seçmek için estetik ya da sanat felsefesi literatüründen hiç haberdar olmamak gerekir.

“Bilim Felsefesi” ünitesi için yalnızca Louis Liard’ın “Bilimin Özellikleri” adlı metni seçilmiş. Bilim felsefesi gibi bir alan için yalnızca bir metnin seçilmiş olması üstelik de bu metnin seçilmiş olması önemli bir eksikliktir. Zira bilim, yaratmış olduğu dünya görüşü, haklı ya da haksız görmüş olduğu ilgi, yarattığı tartışmalar ve yaşama olan etkileri bakımından çok daha detaylı bir biçimde incelenmesi gereken bir alandır. Üstelik bu alanda sayısız araştırma ve çalışma yapılmıştır ve bunların büyük bir kısmı Türkçe’ye çevrilmiştir. Pozitivistlerden Popper’dan, Kuhn’dan, Feyerabend’den herhangi bir bir metnin olmadığı bir bilim felsefesi ünitesi düşünülemez.

“Din Felsefesi” metinleri bu konuya uygun metinlerdir. Zira hem Spinoza’nın Etika’sının ilk bölümünden seçilen metni doğrudan Tanrı’nın doğası ve niteliklerine ilişkindir hem de Gabriel Marcel’in metni. Ancak iki metin de aynı bağlamla –ikisi de Tanrı’nın doğası ve nitelikleri hakkında- ilgili

olduğundan, bunlardan birinin yerine Descartes'in Tanrı kanıtlamalarından bir metin ya da Kant'ın Tanrı kanıtlamalarının olanaksızlığına dair bir metnin seçilmesi, konunun daha geniş bir perspektifte ele alınmasına yardım edebilir.

3- DİL

Porgrama yaklaşım ve içeriğe ilişkin bu sıkıntıların yanı sıra, programda kullanılan dil hem anlam ve söz dizim bakımından hem imla bakımından önemli ölçüde hata barındırıyor. Dahası yerleşik felsefi dile uzaktır ve yer yer ideolojiktir. Bu durum programın geneline yayılmıştır. Söz dizimi sorunlara bir örnek: **“Felsefi etkinlik ise varlık üzerinde düşünmek, düşünceleri sistematize edebilmek, ayrıca “düşünmenin üzerinde düşünmek” çabalarının toplamıdır.” “düşünceleri sistematize edebilmek”** cümlelerin belirli bir öznesi olduğundan, “çaba” ile bağlanamaz. Zira “sistematize edebilmek” ibaresinde “...e bilmek” zaten içinde bir çaba edimi barındırıyor. Anlam sorunlarına dair bir örnek: **felsefe, insanın aktif akıl yükünü düşünce küfesinde bilgi ve bilgelik yolunda hayat boyu taşıma faaliyetidir. Bu anlamda her insan, kendi çapında akıl yükünü taşımasına koşut potansiyel bir bilgi ve bilgelik yolcusudur.** Bu cümle baştan sonra sorunludur. “Aktif akıl yükü”, “düşünce küfesi”, “kendi çapında akıl yükünü taşımasına koşut” gibi ibareler, bu alana yabancı, felsefe dilinden habersiz birinin “entelektüel beklentilerini ya da arzularını” gidermeye yönelik kişisel ve keyfi dilinin ürünü olabilir. Yukarıdaki cümle bu haliyle felsefeye dair hemen hiçbir şey anlatmıyor, dahası felsefenin beyhude amaçlar peşinde koşan insanların anlamsız önermelerinden ibaret bir etkinlik olduğuna dair bir koku yayıyor. Zira bu ifadelerden hiçbir şey anlaşılmadığı gibi içinde geçtikleri cümlelerin genel anlamını da belirsiz kılıyorlar. Etkinlikler ve açıklamalar kısmında özensiz ve önemli ölçüde imla hatası barındıran bir dil kullanılıyor. Dahası program dil bütünlüğünden uzak bir görünüm sergiliyor. Örneğin “hikmet” ile “bilgelik” kavramlarına, çok önemli görüldüklerinden, çok sık yer veriliyor. Ama bu kavramların anlamlarına açık bir göndermede bulunulmadığı gibi, ikisi zaman zaman aynı anlamda, zaman zaman farklı anlamda kullanılıyor. Eğer ikisi aynı anlamda kullanılıyorsa, bunlardan yalnızca birinin tercih edilmemesinin nedeni nedir? Eğer farklı anlamlarda kullanılıyorsa, buna neden göndermede bulunulmuyor ve neden birbirinin yerine kullanılmaktan kaçınılmıyor? Eğer aynı anlamda kullanılıyorlarsa, bu durumda, Türkiye’de yerleşmiş “bilgelik” kavramının yerine “hikmet” kavramının kullanılmasının nedeni nedir? Eğer farklı anlamlarda kullanılıyorsa, bu durumda da önemli ölçüde batı kaynaklı olan felsefenin hikmetle karşılaştırılması anlamını yitiriyor. Zira batı felsefesi geleneğinde “hikmet” yerine “bilgelik” kullanılıyor. Bu nedenle burada olsa olsa ya “bilgelik” ile “felsefe” ya da “hikmet” ile “bilgelik” arasındaki ilişkiye ve farklılığa değinilmesi gerekir. Ancak bu tür bir konu artık lise felsefe dersi öğretim programını aşar. Bütün bu noktalar göz önünde bulundurulmadan “hikmet” kavramı kullanılmışsa, o zaman yalnızca “bize” ait olduğu ya da doğu geleneğine uygun olduğu için kullanılmıştır ki bu da ideolojik bir tutumdur. Ve geleneğin dilini, yıllardır yavaş yavaş oturmuş olan yerleşik felsefi dile egemen kılmaya neden olur. Durum ne olursa olsun, programda dil bakımından özensiz ve ikirciklidir. Bu nedenle Türk Dili ve Felsefe Tarihi uzmanlarını denetiminde yeniden yazılmasında fayda vardır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca yürürlükte bulunan programı yenilemek amacıyla geçen yıl hazırlanan ve felsefe dersini, din kültürü ve ahlak bilgisi dersi haline getiren ilk taslak programının, yoğun tepkiler sonucunda geri çekilmesinden sonra hazırlanan bu yeni programla bu kez de felsefenin içeriğinin boşaltıldığı ve belirli bir ideolojik tutumun biraz daha örtük tarzda felsefe eğitimi alanında hakim kılınmaya çalışıldığı bir programla karşı karşıyayız. Dahası buna rağmen, ünitelerin seçimi ve sıralanması, ünitelerde okutulan konular, bu konuların düzenlenişi, bu konuları vermek için seçilen metinler ve kullanılan dil bakımında da, gerçekten oldukça büyük sorunlar barındırıyor. Bu haliyle bu programla felsefe eğitimi yapmak neredeyse olanaksızdır. Eğitim işi ciddi bir iştir. İyi niyet, fedakarlık, emek ve bilgi birikimi gerektirir.

Tüm bu gerekçelerle TTKB'den, hazırlanan bu programların 2010-2011 yılında uygulanması kararından vazgeçmelerini, programları taslak olarak ilan etmelerini, önyargılardan, ideolojik kaygılardan uzak, demokratik ve katılımcı bir süreçle program çalışmalarının devam ettirilmesini, bu taslaklar çerçevesinde felsefe grubu öğretmenlerinin, üniversitelerin ilgili bölümlerinin, sendikaların ve diğer ilgili kuruluşların görüşlerinin alınabileceği daha titiz bir çalışmaya geçilmesini talep ediyoruz. Bu çalışma haziran ayında bitirilecek tarzda planlanabilir. Eğitim Sen ve Felsefeciler Derneği olarak uzun süredir büyük bir titizlikle üzerinde çalıştığımız ve ikinci yarıyılın başında tamamlamayı hedeflediğimiz program önerimizin bu sürece önemli katkıları olacağını düşünüyoruz. 2010–2011 öğretim yılı var olan ders kitapları ve bunlara ek olarak hazırlanacak takviye edici doküman ve materyallerle desteklenerek yeni programlara uygun bir öğretim planlaması ile sürdürülebilir. Önemli olan programdır, iyi bir programa sahip olarak 2011–2012 öğretim yılında hazır hale getirilecek ders kitaplarının daha düzeyli ve kaliteli olacağı açıktır. Bizler daha iyi bir eğitim için bu doğrultuda elimizden gelen katkıyı sunmaya hazırız.

MEB'İN FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA YAPTIĞI DEĞİŞİKLİKLERLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 25. 01. 2010 tarihinde yapılan bir açıklamayla programda bazı değişiklikler yapıldığı ilan edilmiştir. Programın ilk hali tarafımızdan geniş bir biçimde değerlendirmeye alındığında, bu değişiklikler henüz yapılmamıştı. Ancak değişiklikler birkaç çok belirgin bilgi hatası içeren ifadenin çıkarılması, bazı küçük anlatım değişikliği ve kaynakçada bazı kitapların isimlerinin çıkarılmasıyla (yalnızca isimleri çıkarılmıştır, zira o kitapların felsefeye genel yaklaşımı olduğu gibi programda karşımıza çıkıyor) sınırlı olduğundan, programda temel ve asıl sorunlar olduğu gibi duruyor. Bir anlamda program, gerçekten eski programdır. Bu nedenle ilk ve asıl değerlendirmedeki tespitler hala geçerlidir. Ancak hem yapılan (çok küçük de olsa) değişiklikleri görmezden gelmemek hem de bir yandan, ilk halinde görülen vahim hataları görülür kılarak programın geneline sinen sorunların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak, diğer yandan da aslında önemli bir değişiklik yapılmadığını, bu değişikliklerin programın sorunlarını gidermediğini göstermek amacıyla bir ek değerlendirme yapılması gerekli görülmüştür. Değişiklik kısmında, birkaç yerde yalnızca bir “kelime” ya da “sözcük” çıkartıldığında, her bir kelime için ayrıca bir değerlendirme yapılmayacaktır. Burada daha çok önemli görülen bazı değişikliklere, bu değişikliklerle birlikte karşımıza çıkan yeni sorunlara yol açacaktır.

Yapılan değişikliklerden en önemlisi, hatta neredeyse tek kayda değer değişiklik, Giriş kısmındaki **“farklı çıkış noktalarından hareketle felsefenin çeşitli şekillerde tanım ve takdimleri yapılabilir. Örneğin; felsefe, insanın aktif akıl yükünü düşünce küfesinde bilgi ve bilgelik yolunda hayat boyu taşıma faaliyetidir. Bu anlamda her insan, kendi çapında akıl yükünü taşımasına koşut potansiyel bir bilgi ve bilgelik yolcusudur. Öyleyse ilk olarak bilgiyi ve bilgeliği sevmek gerekir. Bu nedenle felsefe, bilgi severliktir.”** ifadelerinin çıkarılmış olmasıdır. Bu ifadenin çıkarılması gerçekten önemlidir, çünkü kabul edilir gibi değildir. Ancak bu kez de **“Felsefe, bilgiyi sevmektir. Felsefe merakla başlar. Felsefi düşünce ise sorgulamakla ortaya çıkar. “Ben”i, varlığı, evreni, olayları, olguları sorgulamak, bunlara “neden ve niçin” sorusunu sormak felsefi düşüncenin gelişmesi için zorunludur. Felsefe yolunda ilerlemek felsefi etkinlikle mümkündür. Felsefi etkinlik ise varlık üzerinde düşünmek, düşünceleri sistematize edebilmek, ayrıca “düşünmenin üzerinde düşünmek” çabalarının toplamıdır.”** gibi daha önce de programda olan kimi dağınık, keyfi, hatta çoğu zaman büyük yanlışlıklara yol açacak olan ifadeler konulmuştur. Burada kısa cümlelerin rasgele bir araya getirildiği bir açıklamadan başka bir şey görülmüyor. Bu kısa cümlecikler arasında bir ilişki, bir bağ daha kurulmaya çalışılmamıştır. “Felsefe, bilgiyi sevmektir”, hemen sonra gelen “felsefe merakla başlar” ve bunlardan sonra gelen “Felsefi düşünce ise sorgulamakla ortaya çıkar.” ifadelerinin bu şekilde bir araya getirilmiş olması, ancak çocuksu olarak nitelendirilebilir. Oysa, en temel ve basit felsefe metinlerine dahi alışık olan bir insan, felsefede önermeler arasında bir bağ, bir neden-sonuç ilişkisi bir gereklilik ilişkisi, zorunlu bir ilişki olduğunu bilir. Bu nedenle sonra gelen önerme önce gelen önermeyi gerektirir. İlk önerme olmazsa, ikinci önerme olmaz. Peki ama, “felsefe merakla başlar” önermesi neden “felsefe, bilgiyi sevmektir” önermesini takip ediyor? Üstelik buradaki sorunlar bunlarla sınırlı değil. Zira felsefe tarihinin tüm önemli filozofların metinlerin de görüleceği gibi, felsefe merakla değil, sorunlarla başlar. Bu nedenle ille de özneye dair bir bilişsel kavramla ifade edilecekse, felsefe sorunun varlığına gereksinim duyan, “hayret” ya da “şaşkınlık” ile başlar. Dahası, programdaki genel değerlendirme içinde de değinildiği gibi, felsefenin temel soruları “neden” ve “niçin” soruları değildir, “nedir” sorusudur. Ayrıca varlık üzerine düşünmek yalnızca felsefenin temel disiplinlerinden biri olan ontolojinin, düşünme üzerine düşünmek ise epistemolojinin işidir. Bu nedenle felsefeyi bunlarla sınırlamak, onu yok etmektir. Oysa felsefenin daha birçok dalı, dolayısıyla birçok işi vardır. Demek ki, burada çıkartılan ifadeyle program da düzeltilmemiştir. Elbette söz konusu ifadenin çıkartılması, gerçekten önemlidir; çünkü en azından, sırf burada üzerinde konuşulan ifadeler için dahi programda yapılması gereken çok şey olduğunu gösteriyor.

“Felsefeyle Tanışma” ünitesine konulan, Ali Öztürk’e ait “İmajoloji, Felsefe ve Hikmet” adlı metnin programdan çıkartılmış olması oldukça önemlidir. Zira söz konusu metin, asıl değerlendirmede geniş bir biçimde gösterilmeye çalışıldığı gibi, önemli sorunlar içeriyor.

Etkinlik, Açıklama ve Kazanım bölümünde birinci üniteadaki ilk kazanımın açıklamasında, hikmet kavramıyla bilgeliğin kastedildiği ima ediliyor. Bunun belirtilmiş olması, en azından kavramlar konusunda karşılaşılan kargaşanın önüne geçilmiş olunuyor. Bu olumlu adıma rağmen hala bir sorun var gibi görünüyor. Zira Türkiye’de oturmuş olan geleneksel felsefe dilinde genelde bilgelik kavramı kullanılıyor. Haliyle yazılmış, çevrilmiş hemen tüm felsefe metinlerinde karşımıza “bilgelik” kavramı çıkıyor. Bu nedenle en azından bu konuda, dil değişikliğine gitmek yalnızca kargaşaya yol açıyor. Ancak yapılmış olan ek aynı zamanda bilgisel bir soruna neden oluyor. Zira ekte şunlar söyleniyor: “Felsefe kavramına

esas olan; varlık, bilgi ve değer üzerine tam ve bütün bir bilgiye ulaşılması anlamındaki hikmet (bilgelik/sophia) kavramına değinilmelidir. Felsefede sorgulamanın esas olduğu vurgulanarak, felsefenin hikmeti sevmeye ve ona yönelme anlamında bir bilgi olduğu açıklanmalıdır.” Burada görüldüğü kadarıyla, felsefe belirli konularla –varlık, bilgi ve değer- ilgileniyor, bilgelik ise, bu konuları birbiriyle bağlantıda, bir bütün olarak ele alıyor. Bu anlamda bilgelik, felsefenin üstünde duran daha bütüncül bir yaklaşım olarak sunuluyor. Bu durumda ortaya şöyle bir anlam çıkıyor: bilgelik, felsefi konulara bütünsel yaklaşan bir etkinliktir. Oysa bilgelik, felsefeden farklı olarak, temelde pratik olana yönelen bir etkinliktir. Genel olarak yaşam üzerinde yoğunlaşır. Ve bütünsellikle bu uğraş esnasında, kendiliğinden karşı karşıya gelir. Derdi bütünsellik kurmak değildir, yalnızca yaşamı anlamak ve yaşamayı öğretmektir. Bu konuda Platon ve Aristoteles, İbn-i Arabi gibi önemli filozofların eserlerinden yararlanılabilir. Dahası, eğer ille de bu konuya –felsefe ile bilgelik ilişkisine- vurgu yapılacaksa, bu filozoflardan metinler mutlaka programa konulmalı. Aksi durumda çok önemli, çok ayrıntılı ve karmaşık, üstelik yeterince çalışmanın üniversitelerde dahi yapılmadığı bir konuda eksik, yanlış bilgilerle genç insanların, yaşamla daha yeni yüzleşen insanların kafası karışık bir şekilde yaşama atılmalarından başka bir şey başarmış olmayız. Aslında hem öneminden hem derinliğinden hem karmaşıklığından hem de bu konuda yetişmiş eğitimci olmamasından dolayı, bu konunun tamamen çıkartılması daha doğru olabilir. Bu konunun aslında üniversitelerde daha detaylı ele alınması gerekir. Zira programın hazırlanışında karşımıza çıktığı gibi bu konuda önemli ölçüde bilgi eksikliği, uzman yetersizliği bulunuyor. Ayrıca programın içeriğinde de görüldüğü gibi, konunun ele alınması için oldukça cılız bir içerik söz konusu ve neredeyse hiçbir kaynak kullanılmıyor.

Dikkat çeken bir değişiklik ise “bütüncü” – “indirgemeci” kavramlarının ya da bu kavramların geçtiği cümlelerin çıkarılması ya da düzeltilmesidir. Ancak bu değişikliğin hangi gerekçelerle yapıldığını çıkarmak zordur. Çünkü bu kavramlar aynı/benzer bağlamlarda kullanılmasına rağmen bazı yerlerde çıkarılmamış ya da düzeltilmemiştir. Örneğin, sayfa 6’da “Öğrencilerin kendini, dünyayı ve evreni felsefe aracılığı ile indirgemeciliğin açmazına düşmeksizin bütüncü bir yaklaşım çerçevesinde sorgulamalarını hedefler” ifadesinde, altı çizili yerler çıkarılmış, ancak aynı ifade sayfa 8’de muhafaza edilmiştir. 3. sayfa 5. paragrafta “İnsan, sahip olduğu eleştirel bütüncül bir bakış açısı ve önyargılardan arınmış kendilik kimliği ve kişiliği ile uygarlık çevresini, tarihini ve onların oluşum şartlarını anlamaya, açıklamaya, olumluya doğru değiştirmeye ve geliştirmeye çabalar.” ifadesinde altı çizili bütüncül kavramı (kendilik kavramı ile birlikte) çıkarılmış, ama bütüncül kelimesi başka bir yerde sayfa 29’da, bu kez, “Varlık konusunun felsefenin yanı sıra bilimin de konusu olduğu ele alınarak; felsefenin varlığa bütüncü, bilimin ise indirgemeci bakış açısıyla yaklaştığı vurgulanmalıdır.” ifadesinde altı çizili bütüncü kelimesinin yerine konulmuştur. Bir çok yerde (4. ve 6. sayfada) indirgemecilik kavramı çıkarılırken yukarıdaki cümlede muhafaza edilmiştir. Bilimin indirgemeci bakış açısına sahip olduğu görüşünde ısrarlı olunmuştur. Bu arada sayfa 29’da “İnsanın varlık olarak evrendeki yeri bütüncü ve indirgemeci yaklaşımlar dikkate alınarak verilmelidir.” denilmiştir.

Yapılan düzeltmelerden bazıları da “eylem” kavramının kullanıldığı yerlerde olmuştur. Sayfa 27’de “Bilginin oluşum süreci ve bilgi eylemini oluşturan öğelerin farkına varır.” ifadesi, “Bilginin oluşum sürecinin farkına varır.” haline getirilmiştir. İki kazanımı “ve” ile birleştiren ifadenin bire indirilmesi yerinde olmuştur. “Bilgi eylemi” gibi bir ifade ne felsefi tarihinde kullanılmıştır ne felsefi bilginin sınırları içinde olanaklıdır ne de Türkçe’nin anlam sınırları içinde kullanılması olanaklıdır. Bilgi eylemi denilen bir şey yoktur. Bilginin kendisi bir üründür. Buna karşılık bilme edimi vardır. Edim ise eylemden farklıdır. Bu

türden sorunlar programın ne denli özensiz hazırlandığını göstermek açısından oldukça önemlidir. Ancak, sayfa 30'daki "Bir eylemin ahlaki bir değer taşımasının anlamı tartışılmalıdır. Değer yargılarının iyi ve kötü kavramlarına dayandığı ele alınmalıdır." kazanımdaki altı çizili eylem kavramı çıkarılmış yerine "davranış" kavramı konmuştur. Oysa burada eylem kavramı doğrudur. Çünkü eylem, bilinçlilik gerektirir ve değerlere aykırı ya da uygun olma özelliği taşır. Oysa davranış daha genel bir kavramdır ve her zaman bilinçlilik taşımaz. Örneğin hayvanların eylemleri yoktur, ama davranışları vardır.

Programdan ayrıca "Tevhidi Kozmik Holizm", "kendilik kimliği" ve "akıl emaneti" kavramları çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu olumludur. Ancak programın yapısı ve temel sorunları muhafaza edilmiştir.

Bu haliyle program, değerlendirmemizde belirttiğimiz gibi, felsefenin içeriğini boşaltan ve belirli bir ideolojik tutumu biraz daha örtük tarzda felsefe eğitimi alanında hakim kılmaya çalışan, yanlışlarla dolu, sistemsiz, özensiz deyim yerindeyse yamalı bir bohça niteliğinde, ülkemizdeki felsefi birikimi yansıtmayan bir programdır.